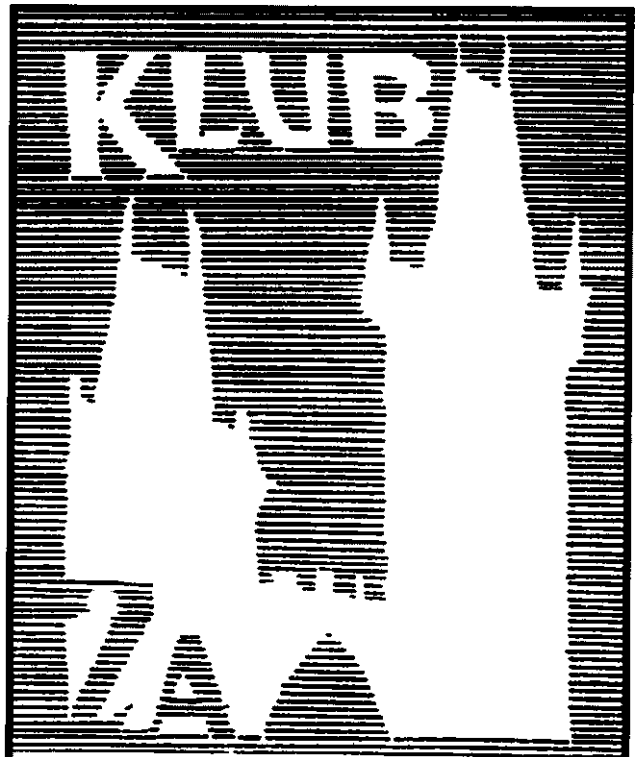

STAROU PRAHU

1/97

ZPRÁVY

Domácí rada Klubu
Za starou Prahu
dovoluje si Vás pozvat
na výroční valné shromáždění

v sobotu 8. března 1997 od 9 hodin

v Malostranské besedě
na Malostranském náměstí 21,
Praha 1.

PROGRAM:

1. Zahájení
2. Zpráva jednatelská, pokladní, revizorů účtů
3. Volba domácí rady
4. Diskuse
5. Usnesení
6. Závěr

PROGRAM KLUBU NA I. POLOLETÍ 1997

HOVORY O PRAZE

Pořádá Klub Za starou Prahu ve spolupráci s Obvodní knihovnou Prahy 5 v Národním domě na Smíchově, náměstí 14. října 16, vždy v pondělí od 18 hodin.

249. *27. ledna*
Významné osobnosti a důležité události v Praze.
Doc. dr. Václav Huňáček, CSc., 12. pokračování

250. *24. února*
Bestia triumphans stoletá.
Dr. Dobroslav Líbal

251. *24. března*
Královská Praha a její tajemné poselství.
Od krále Vratislava, Karla IV., Rudolfa II., až po současnost.
Akad. malíř Vratislav Jan Žižka

252. *21. dubna*
Oltářní tumba v kapli sv. Vojtěcha, nález ostatků světce roku 1880 a jejich další osudy.
Dr. Marie Kostílková

253. *19. května*
Svědectví Langweilova modelu Prahy.
Dr. Kateřina Bečková

254. *16. června*
Aktuality Klubu Za starou Prahu.
Informují členové domácí rady Klubu.

Přednášky uvádí: Dr.Helga Turková, členka domácí rady Klubu.

VYCHÁZKY - JARO 1997

Vycházky se konají vždy v sobotu ve 14,30 hod.

24. května
Karlovo náměstí a jeho okolí.
Vycházku vede Josef Hrubeš,
sraz: výstup ze stanice metra Karlovo náměstí v budově ČVUT.

14. června
Janáčkovo nábřeží a jeho okolí mezi mosty Legií a Jiráskovým.
Vycházku vede dr. Miloš Pistorius,
sraz: před vchodem do Národního divadla.

Zprávy Klubu Za starou Prahu

1/97

OBSAH

ČLÁNKY, ZAJÍMAVOSTI

Kateřina Bečková:
Mrštíkova Bestia triumphans po sto letech aneb o co tehdy vlastně šlo 8
Marek Krejčí:
Braunův dům na Novém Městě.
Příspěvek k dějinám
boje za záchranu pražských památek III. 12
Jaroslav Herout:
Zajímavý motiv interiéru Staronové synagógy
v malířském díle Bedřicha Havránka 16
Richard Biegel:
Rukopisný památník domu U Bílého Lva 20
Zdeněk Dušek:
Romantické Olšany 23
Jeroným Lány:
Významné osobnosti pochované v kryptách
farního chrámu Matky Boží Sněžné 25

ČINNOST A NÁZORY KLUBU

Josef Hyzler:
Informace o akcích sledovaných Klubem Za starou Prahu 27
Marie Benešová:
Myslbek 32
Jiří Pauli:
Několik poznámek k opravě Karlova mostu 35
Milan Polívka:
Ringhofferova továrna na Smíchově 38

VÝROČÍ

Helena Polívková:
Architekt Jan E.Koula (1896-1984) 41

RECENZE, INFORMACE

R.Lunga:
P.Vlček a kol., Umělecké památky Prahy I. 44
D.Líbal:
K.Bečková - M.Fokt, Svědectví Langweilova modelu Prahy 46
R.Lunga:
J.Hrubeš - E.Hrubešová, Pražské domy vyprávějí II. 48
M.Levorová:
Z.Hojda - J.Pokorný, Pomníky a zapomníky 49
D.Líbal:
J.Kupka, Pražská pevnost 50
Poděkování dárcům 52

SYMPÓZIUM O DÍLE A ŠKOLE VOJTĚCHA BIRNBAUMA

Josef Hyzler:
Úvodní slovo 54
Dobroslav Líbal:
Vojtěch Birnbaum, umělecký historik a památkář 57
Ivo Hlobil:
Osobnost Růženy Vackové 64
Jarmila Vacková:
Škola Vojtěcha Birnbauma 68
Milena Marešová:
Prof. Růžena Vacková v prostoru humanitních věd z pohledu estetika 73
Pavel Preiss:
Doctissima a Birnbaumova škola 76

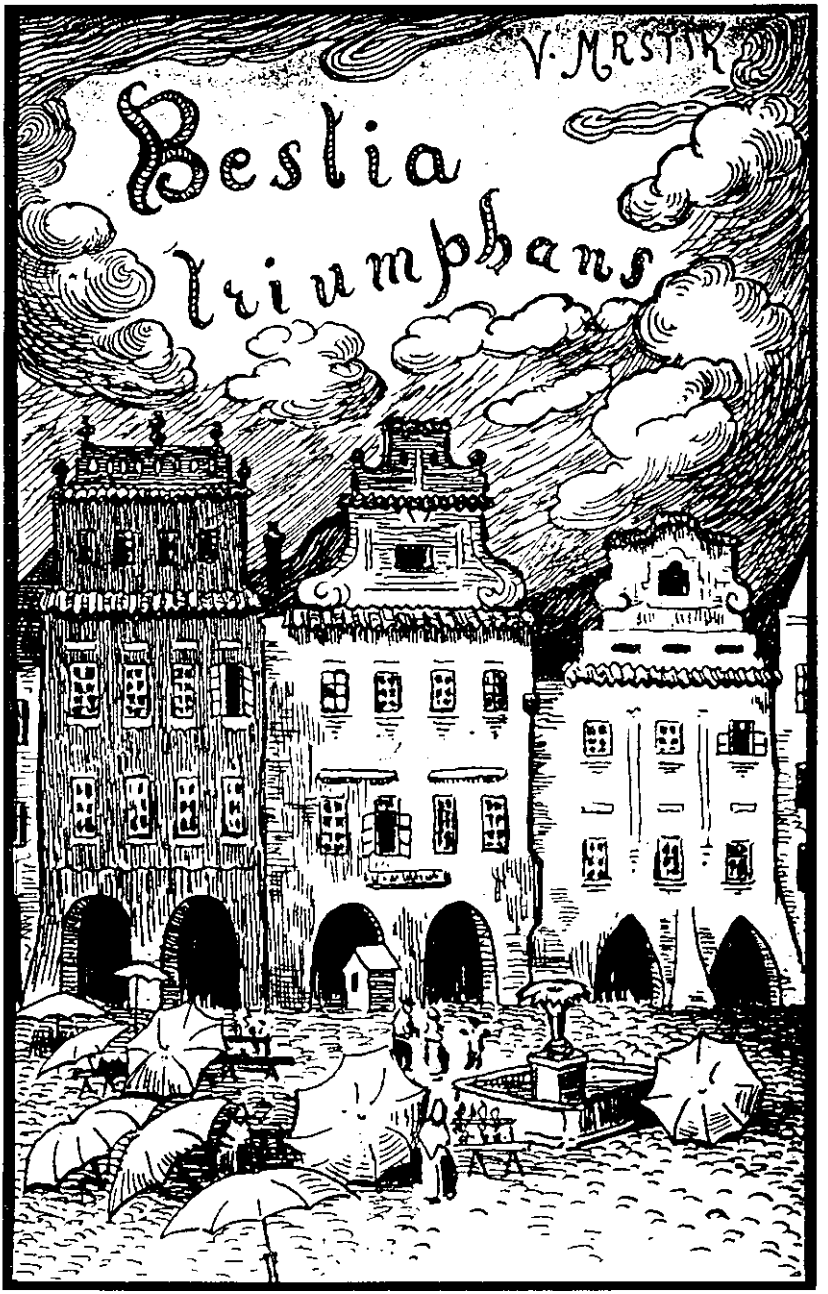
V. MRŠTÍK
Bestia triumphans

„A Praha, ta slavná, ta královská, ta historická, ta stověžatá a - jak už tak rád si humbuk český říká, - ta Praha zlatá, *kde není kamene, aby nebyl posvěcen krví našich předků*, ale také **není kamene, na který by se městská naše rada neopovážila namířit svou sekeru** - ta Praha stále si ještě není vědoma barbarského svého díla - pustoší a vandalisuje dál a není týdne, ba není dne, aby člověk se strachem nebral noviny do ruky, nedočte-li se tam zas, že nový nějaký „genius" za souhlasu celé rady povstal s novým návrhem a patronu svou vložiti hrozí i do těch míst, která po tolikerých bouřích a reptání považována byla za nedotknutelná...".

Vilém Mrštík
Bestia triumphans,
7. března 1897

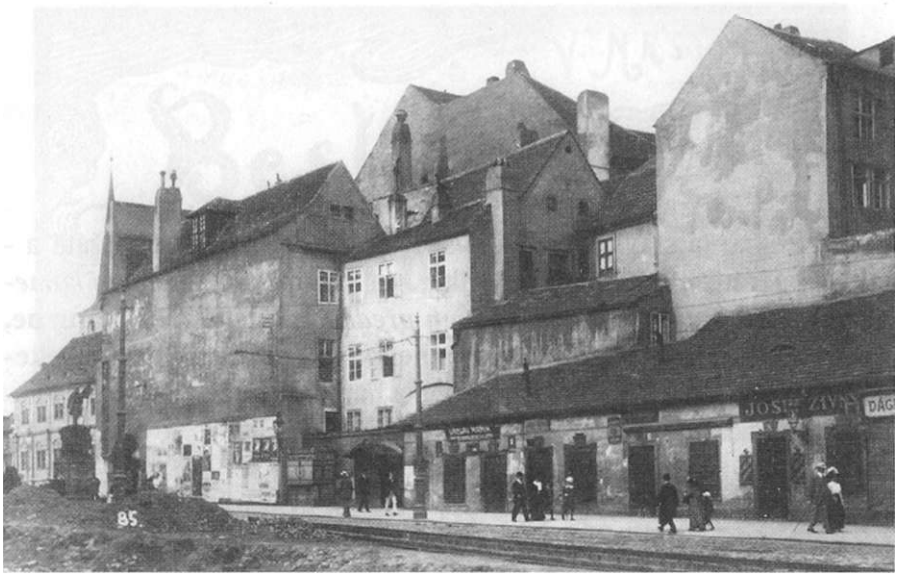

Průlom U Klíčů, foto kolem roku 1910. Foto: Muzeum hlav. města Prahy

V roce 1895 - 1896 byl ubourán historický blok domů při vyústění Karmelitské ulice do Malostranského náměstí z důvodu rozšíření ulice pro tramvajovou dopravu. Vznikl nevzhledný „průlom U Klíčů", nazývaný podle jednoho ze zbořených domů. Umělecká komise ustavená pražským magistrátem v roce 1896 se zabývala urbanisticko - architektonickým řešením vzniklého prostoru a dospěla k závěru, že by bylo pro zachování charakteru tohoto koutu Malé Strany nejlepší průlom opět zastavět a tramvaj vést průjezdem. Povýšené zamítnutí návrhu Umělecké komise magistrátem bylo Vilému Mrštíkovi jedním z podnětů k napsání slavné stati Bestia triumphans.

MRŠTÍKOVA BESTIA TRIUMPHANS PO STO LETECH

ANEB O CO TEHDY VLASTNĚ ŠLO

Kateřina Bečková

Pojem *Bestia triumphans*, vypůjčený od Friedricha Nietzscheho, vnesl právě před sto lety do širšího kulturního povědomí české společnosti Vilém Mrštík prostřednictvím svého proslulého protestního článku. Od té chvíle však začíná tento termín žít v našem slovníku svým vlastním životem, jako synonymum nízkých a nekulturních snah po ničení stavebních památek. A právě v takovém přeneseném významu je živý stále, ačkoliv jen málokdo z těch, kteří jej dnes s oblibou užívají, původní Mrštíkův text zná. Proto má také leckdo představu, že Mrštíkova stať je nadčasovým manifestem obránců staré Prahy a trefný termín Bestia triumphans označuje tehdejší podnikatelskou lobby, která si krumpáči razila cestu k tučnému bankovnímu kontu. Taková charakteristika Mrštíkova legendárního článku je ovšem natolik zjednodušená, že se skutečnosti již velmi vzdaluje. Článek Bestia triumphans, jehož první část vyšla právě před sto lety v časopise Rozhledy, je totiž především aktuální reakcí na události, které následovaly po zveřejnění manifestu *Českému lidu!* v Národních listech o velikonocích 1896. Kdo nezná sled těchto událostí, jejich příčiny a následky, může být při četbě Mrštíkova článku neznalostí dobových reálií překvapivě zaskočen. Byla by škoda, nepřipomenout si je právě nyní, po stu letech, jako cenné poučení i důležité memento.

Takzvaný *Velikonoční manifest* podepsalo patnáct desítek významných osobností. Právě on byl skutečným ideovým manifestem těch, kteří se pokládali za ochránce staré Prahy: *„Praha není majetkem několika lidí, je majetkem nás všech a národ jediný v osobě každého jednotlivce má právo rozhodnouti nad jejími osudy."* Tvrdě odsuzoval strůjce ničení památek a jejich snahy po modernizaci města: *„Osud ranil slepotou a nevědomostí několik málo lidí a dopustil, aby jistým, ale nenápadným krokem Praha olupována byla o nejdražší svůj skvost, svůj historický malebný ráz a zastavena byla tupými činžáky vkusu tak odporného, že až stydno se k tomu veřejně přiznati, nejen před tváří ciziny, ale i před sebou samými."* Zároveň text manifestu s dobovým patosem burcoval proti lhostejnosti: *„Nechceme jen platonický protest proti vandalství, které se páše na naší stověžaté, drahé Praze. Víme, jak málo platný by byl. Chceme, aby celý národ mocným hlasem projevil svou vůli..."* Ohlas manifestu podepsaného desítkami

významných osob - spisovatelů, malířů, architektů, poslanců říšských i zemských - a dalších osob zejména z řad inteligence byl kolosální. Denně zveřejňovaly noviny mnoho dalších podpůrných hlasů. Teprve po této masové podpoře manifestu byl realizován již rok starý návrh Spolku architektů a inženýrů na zřízení zvláštní komise znalců a v listopadu roku 1896 byla ustavena při magistrátu zvláštní Umělecká komise. Její členové, kterými byli převážně architekti - Zítek, Schulz, Fanta, Koula, Ohmann, Polívka, Roštlapil, Herain, Bělský - se pustili s vervou a vědomím odpovědnosti vůči aktivizované veřejnosti do práce. Rozhodli se regulační plány obce, a to nejen plán asanační, podrobit důkladnému rozboru a navrhnout dle svého profesionálního svědomí jejich nezbytné úpravy a změny.

Ustavení Umělecké komise coby nečekaně vstřícný krok městské rady bojovné ochránce staré Prahy pro danou chvíli zcela uspokojilo, jak sám Mrštík ve stati Bestia triumphans přiznává, a s důvěrou i nadějí očekávali první výsledky její práce. Od počátku své aktivní činnosti se však Umělecká komise střetávala v prosazování svých návrhů a názorů v městské radě s nepochopením a čím byla iniciativnější, tím hůře byla skrývána nechuť vůči jejímu působení. K otevřenému střetu došlo při projednávání otázky známého „průlomu U Klíčů" při vyústění Karmelitské ulice na Malostranské náměstí a dalších snah malostranských měšťanů a živnostníků prosadit rychlou regulaci i na některých dalších místech Malé Strany. Právě v tomto okamžiku děje vstupuje na scénu Mrštíkova stať Bestia triumphans, přetékající rozhořčením a rozčarováním nad licoměrností a povýšeností městské rady, která s nepochopením a dokonce i s neochotou zabývat se výsledky práce Umělecké komise její návrhy vzniklé usilovnou půlroční prací smetla velkopansky ze stolu. *„Těžko tu rozsoudit, neúpíme-li posud pod vpádem Hunů, Avarů a divokých asiatských hord, dnes ovšem v jiné, v podstatě ale jinak nezměněné podobě"*, píše na účet pánů z městské rady příkře Vilém Mrštík, připomíná sílu hnutí rozpoutaného Velikonočním manifestem a trpce lituje, že se ustavením Umělecké komise dal sám na čas ukolébat.

S charakteristickou břitkostí a s neskrývanou adresností dále autor statě vysvětluje, proč pro tento případ použil termín „Bestia triumphans", který ho zaujal v Nietzscheho knize „Morgenröte": *„Rozumíme pod tím slovem tu míru či nemíru nevzdělanosti, to summum hrubých vlastností ať v člověku, ať v korporaci nebo v celé společnosti a v celém národě, pokud rozhodující převahy nabývají a nabýti smějí nad vlastnostmi a zásadami, jimiž se řídí a k nimž se povznesl každý opravdový vzdělanec. - Je to tedy filosofický termín, označující onu demarkační čáru, kde inteligence přestává a špatné, vzděláním nezušlechtěné síly nad dobrými nejen vítězí, ale daleko je převyšují. - Čím nižší svědomí, - tím slepěji zuří neřest, - čím chatrnější vzdělání, - tím slavnější hody sobě strojí úhlavní jeho nepřítel* - **bestia triumphans**." Aby snad nebylo sporu o tom, čí „míru nevzdělanosti a summum hrubých vlastností" Mrštík míní, dále tento termín košatě rozvíjí, vysvětluje a zcela neskrývaně aplikuje na členy pražské městské rady.

Potud stručný obsah a myšlenka proslulé stati Viléma Mrštíka. Její zveřejnění ťalo do živého a málem mělo pro pražské památky tragickou dohru. Na nejbližší schůzi městské rady dne 20. března 1897 jeden z „potrefených", městský

radní dr. Karel Černohorský, *„poukázav na útočný článek v Rozhledech učinil návrh, aby kostel sv. Václava byl neodkladně sbořen. Zároveň upozornil na zbytečnost kostelíčka sv. Trojice v Podskalí."* (Věstník obecní král. hlav. města Prahy, 1897, s.29). Zderazský kostelík sv. Václava na Novém Městě byl totiž jedním z bodů sváru mezi ochránci staré Prahy a městskou radou. Naštěstí starosta dr. Jan Podlipný zachoval tehdy duchapřítomnost a bojovný výsledek hlasování členů rady, byť dopadlo ve prospěch Černohorského návrhů, pacifikoval. Oba kostely nakonec stojí dosud.

Co dodat na závěr k této historii dnes, v březnu roku 1997? Dokud budou existovat v Praze ještě nějaké památky, vždy budou čelit jejich ochránci, profesionálové i laici, nepochopení a různým snahám po jejich nevhodném využití či adaptaci, dostavbě nebo, nedej bože, i demolici. Kéž by ve chvíli rozhodování byly kladeny na stůl argumenty věcné, etické a estetické s vzájemným respektem obou stran i vědomím, že přijdou další generace, které budou naše počínání hodnotit. Hněv, rozhořčení, zlomyslnost, ale i fanatismus, slepé nadšení a další emocionální zbraně, které jsou tolik charakteristické pro historii před sto lety, nechť zůstanou tentokrát za dveřmi.

Literatura:

Bečková, Kateřina: Asanace - zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské, in: Pražská asanace, Acta musei pragensis '93, K 100. výročí vydání asanačního zákona pro Prahu, Muzeum hlavního města Prahy, Praha 1993

Krejčí Karel, Boj Viléma Mrštíka za starou Prahu, in: Kniha o Praze, Praha 1960

Dobový tisk:

Rozhledy, roč. VI., str. 551, 588, 633, Vilém Mrštík, Bestia triumphans

Volné směry, 1897, průběžné zprávy v rubrice Kronika a Zprávy umělecké

Braunův dům při sběhu ulic Jungmannovy a Vodičkovy. ***Foto: Muzeum hlav. města Prahy***

BRAUNŮV DŮM NA NOVÉM MĚSTĚ PRAŽSKÉM

PŘÍSPĚVEK K DĚJINÁM BOJE ZA ZÁCHRANU PRAŽSKÝCH PAMÁTEK III.

Marek Krejčí

Barokní měšťanský dům nazývaný podle svého někdejšího majitele, sochaře Matyáše Bernarda Brauna, domem Braunovým (čp.730 na Novém Městě pražském) se stal počátkem našeho století předmětem houževnatého, leč prohraného boje ochránců staropražských památek.

10. března 1910 zaslal Klub Za starou Prahu radě královského hlavního města Prahy protest proti uvažovanému zboření Braunova domu, k němuž se solidárně připojily Sdružení výtvarných umělců Mánes, Jednota výtvarných umělců a Spolek architektů a inženýrů. Proti zboření památky se vyslovila i Soupisná komise královského hlavního města Prahy coby poradní sbor pražského magistrátu v záležitostech ochrany památek, i když připustila možnost takových úprav, jež by vyrovnaly pohled na vysoké štíty sousedních novostaveb, aniž by porušily ráz domovního průčelí. Ústřední organizace památkové péče v Rakousku, C.k. Ústřední komise pro vyhledávání a zachování památek uměleckých a historických, doporučila pražské městské radě, aby dům zachránila koupí od majitelů, a když tento návrh padl pro zásadní odpor zástupců samosprávy, podpořila návrh Klubu Za starou Prahu. Dva mladí členové Klubu, architekti Vlastislav Hofman a Pavel Janák, zpracovali alternativní řešení, v nichž předpokládali kompenzaci zachování exponovaného nárožního průčelí novou čtyřpatrovou vestavbou. Reálnost takového řešení prokázal Klub zpracovanou kalkulací nákladů a budoucích výnosů. Ačkoliv ochránci památek byli svolni k maximálním ústupkům, když v poslední fázi jednání požadovali pouze zachování obvodových zdí, vlastníci usilovali i nadále o zboření celého domu.

Městská rada sice jejich žádost ve své schůzi 27.května 1910 zamítla, ale vlivem zákulisních intervencí sbor pražských obecních starších o měsíc později nařídil nové projednání záležitosti u prvoinstančního stavebního úřadu. Ten 29.července naoko vyhověl protestům památkářů, kteří namítali, že novostavba nemůže kvalitou svého provedení nahradit původní dům, když neshledal předložené plány novostavby za dostatečné pro vydání stavebního povolení. Ve výroku rozhodnutí však s odvoláním na stížnosti majitelů poukazujících na finanční ztráty způsobené zdlouhavým projednáváním případu vyslovil souhlas se zbořením domu. Toto rozhodnutí však nenabylo zprvu právní moci, neboť majitelé

sousedních nemovitostí jako účastníci stavebního řízení podali námitky. Získaného času usiloval Klub využít pro mobilizaci veřejného mínění a prostřednictvím JUDr. Luboše Jeřábka zainteresovat i Zemský výbor Království českého. 16.září však náhle sousedé námitky odvolali a majitelé začali ve formálním souladu s právními předpisy Braunův dům bourat. O týden později bylo vydáno stavební povolení pro novostavbu. Tu už prováděl nový majitel, vlivný člen sboru obecních starších, stavitel Hulicius.

Projednávání případu Braunova domu na stránkách novin a časopisů ve svém důsledku příliš památce nepomohlo. Citově vzrušené proklamace k občanům, aby nedopustili další znešvaření stověžaté Prahy, nesplnily očekávání svých autorů. Do tiskové kampaně vedené z ideálních pohnutek se záhy vloudily disonantní tóniny vyrovnávání účtů opozice s mladočeskou správou radnice i ohlasů sporů znesvářených skupin pražského společenského života. Ve vzrušených polemikách poněkud zanikla střízlivá racionální úvaha JUDr. Emila Svobody, jenž zdůraznil objektivní potřebu řešit ochranu pražských památek právními prostředky. Erudovaný profesor právnické fakulty University Karlovy požadoval, „aby péče o staré památky stavitelské sestoupila s kothurnu ideových řešení, resolucí a protestů do sféry skutečného života - aby nezapomínala počítati s finanční stránkou městského vývoje stavebního." Nástrojem realizace takové systémové politiky měla být kombinovaná finanční podpora obce, země a státu, jež by nahradila vlastníku památky snížení výnosů způsobené podřízením se veřejným zájmům památkové péče.

Za epilog můžeme považovat korespondenci pražského magistrátu se Zemským výborem, která mimo jiné skýtá přehled o zakotvení ochrany památek v soudobém právním řádu. Zemský výbor vytkl přípisem z 5.dubna 1911 pražské městské radě, že přes jeho urgence nepředložila vyžádaný spisový materiál k posouzení a povolila zboření domu, přičemž vyslovil názor, že v celém případě nebylo náležitě šetřeno příslušných právních předpisů. Městská rada se v odpovědi zprvu rázně ohradila proti „neodůvodněným" výtkám a doložila, že památky sui generis nepožívají v předlitavské části monarchie zvláštní právní ochrany. Předmětem sporu se stala aplikace ust. § 34 stavebního řádu, kde zákonodárce stanovil, že může být odepřeno povolení ke stavbě, kterou by náměstí, třída nebo ulice byly patrně zohyzděny. Městská rada na příkladu odstranění Rožánkova domu na Chotkově silnici u Jeleního příkopu dovozovala, že demolice nemůže být obecně pokládána za zohyzdění místa, nýbrž je nutno ji posuzovat případ od případu. Při projednávání zmíněné causy pak stavební úřad vzal v úvahu údajně nepříznivý vztah Braunova domu k okolí, projevující se při jeho malé výšce „neestetickým" odhalením holých požárních zdí sousedních vyšších novostaveb. Vzhledem k absebci právního předpisu upravujícího oblast ochrany památek i správní praxi, jež při výkladu zastaralých pojmů „zohyzdění" a „krasochuti" ponechávala volnost uvážení orgánům činným ve stavebním řízení, nenavrhl Zemský výbor uložení nápravných opatření. Jejich plnění by ostatně bylo obtížně vymahatelné, neboť vzhledem k specifickému právnímu postavení Prahy jako hlavního města

Království českého bylo sporné, zda lze vztahovat právo dozoru Zemského úřadu vůči obcím i na Prahu. Městská rada navíc deklarovala vůli domáhat se ochrany svých práv proti Zemskému úřadu v krajním případě u Nejvyššího správního soudu.

Zbývá dodat, že s odstupem času odborná literatura revidovala původní soudy o autentické barokní podobě Braunova domu. V 70.letech Lubomír Sršeň na základě slohové analýzy a studia archivních materiálů dospěl k názoru, že objekt prošel značnými klasicistními přestavbami. Osud Braunova domu však přesto představuje příznačnou výpověď o možnostech pražské památkové péče na počátku 20.století.

Prameny:

Archiv hl.m.Prahy, Stavební spisy domu čp.730/II
Státní ústř.archiv v Praze, Fond Zemský výbor 1900-1928

Literatura:

V.L.H.: Jak lze zachránit Braunův dům ?, Za starou Prahu I, 1910, s.38
J.N.K.: Jak může býti Braunův dům zachován ?, Za starou Prahu I, 1910, s.60n
Ve věci Braunova domu, Za starou Prahu II, 1911, s.91n
Sršeň, Lubomír: Sochařská výzdoba bývalého Braunova domu v Praze, Časopis Národního musea, řada historická CXLVIII, 1979, č.1-4, s.68n

Bedřich Havránek: Židovský hřbitov. V pravé polovině obrazu v ruině použito motivu interiéru Staronové synagógy v Praze. Výřez. Národní galerie v Praze. Fotografoval Zd. Matyásko

ZAJÍMAVÝ MOTIV INTERIÉRU STARONOVÉ SYNAGÓGY

V MALÍŘSKÉM DÍLE BEDŘICHA HAVRÁNKA

Jaroslav Herout

Pražská raně gotická Staronová synagóga došla velmi záhy ocenění v uměleckých kruzích, kdy už od třicátých let minulého století začala poutat pozornost malířů, vedutistů a grafiků. A nebyl to jen vnějšek, který např. roku 1836 zpodobnil nejednou pak reprodukovanou rytinou Karel Würbs. Oproti většině pražských kostelů zaujal celou řadu umělců svou pozoruhodností a malebností interiér synagógy, dvoulodí, jehož mimořádně bohatá, s jednoduchostí vnějšku kontrastující architektura se zvláštní atmosférou položera lákala k zachycení.

Na výstavě Pražské synagógy v obrazech, rytinách a starých fotografiích, pořádané Státním židovským muzeem v Praze v Klausové synagóze v březnu až listopadu 1986 a textem i reprodukcemi v katalogu k ní to autor výstavy a katalogu, PhDr. Arno Pařík, připomněl celou řadou jmen umělců. Byli to Vilém Kandler (který na kresbě interiéru z roku 1838 asi nedopatřením místo šesticípé Davidovy hvězdy na korouhvi pražských židů, instalované v synagóze, zobrazil pentagram čili tzv. muří nohu, pěticípou hvězdu kreslenou jedním tahem, ale na rytině z roku 1845 již tuto chybu napravil), dále dříve zmíněný Karel Würbs, Josef Vojtěch Hellich kresbou kolem roku 1845 a před ním Josef Mánes v sérii kreseb a akvarelů z roku 1843. Z cizích návštěvníků Prahy jsou v katalogu jmenováni George Gilbert Scott s kresbou z roku 1847, z padesátých let pak Staronovou synagógou ke svým obrazům inspirovaný belgický historický malíř Henri Leys a německý malíř Adolf Menzel, který vymaloval roku 1853 výsek interiéru, rovněž v katalogu reprodukovaný. Ve výčtu následují pražští umělci Vincenc Morstadt, Václav Popelík, Matyáš Wehli a z konce a přelomu století autoři grafických děl Alexander Jakesch, Alois Wierer, Hugo Steiner, v kresbě z roku 1901 Adolf Kašpar a v dalších letech Oldřich Blažíček malbou interiéru z roku 1912, a také Jidřich Prucha a Bedřich Feigl.

I když jistě nejde vždy jenom o interiér Staronové synagógy, jemu patří značná část děl jmenovaných umělců. A přitom mezi nimi chybí Bedřich Havránek (1821-1899), který z prostředí někdejšího pražského ghetta kolem roku 1845 maloval akvarel Na starém židovském hřbitově, chovaný ve sbírkách Muzea hlavního města Prahy a publikovaný ve Wirthově proslulé knize Praha v obraze pěti staletí (ve II. vydání, Jan Štenc, Praha 1934, obr. 197). Že však byl se

Bedřich Havránek: Židovský hřbitov. Celý obraz.
Národní galerie v Praze. Fotografoval Zd. Matyásko

Staronovou synagógou a jejím interiérem obeznámen důvěrně, dokládá jiný jeho obraz, Židovský hřbitov, ze sbírek Národní galerie v Praze, inventární číslo 0-13908.

Aby vynikla výjimečnost tohoto Havránkova obrazu, bylo třeba vyjmenovat množství oněch ostatních umělců, v jejichž dílech je patrná snaha o co nejvěrnější vystižení konkrétního interiéru konkrétní, existující budovy, Staronové synagógy v Praze.

Havránek naproti tomu nemaluje skutečnost. V duchu romantického nazírání komponuje smyšlený rozlehlý židovský hřbitov s množstvím nepravděpodobně nakupených různě nakloněných náhrobků a poněkud vpravo na vyvýšenině umísťuje synagógu nejen ve zříceninách, ale se zcela nepochybným použitím interiéru pražské Staronové synagógy.

V jeho podání jde o ruinu z více než poloviny rozpadlou, na jejíchž klenbách již vyrůstá keřík a co je zvlášť pozoruhodné, záběr postihuje pouze interiér, aniž - snad kromě nepodstatného fragmentu jakési zídky v popředí - by musel věnovat sebemenší pozornost vnějšku rozpadající se budovy.

V téměř osovém, mírně k severu odkloněném rozevřeném pohledu se díváme na zpodobení východní a kusu severní a jižní stěny Staronové synagógy, v prostoru s chybějící západní částí budovy stojí oba osmiboké pilíře dvoulodí a věnce ozdobných konzol, jakoby nahrazujících jejich hlavice, nesou kamenná žebra, která dodržují nezaměnitelný obrazec pětidílných kleneb Staronové synagógy opřených o přípory končící na vysoko položené obíhající římse. Nechybějí ani malá okénka ve východní stěně, kruhová (zde s kružbami nestejných rozet jen

naznačenými) v hluboké špaletě se segmentovým záklenkem; rovněž ve zbytku severní stěny je vymalován jeden z pěti nízkých šířkových výklenků, taktéž segmentově zaklenutých, které jsou ve skutečné synagóze vloženy pod osami oken mezi obíhající římsu a řadu přístěnných sedadel. Mezi oběma pilíři při podélné spojnici se tyčí zbytky rozpadlého zděného vyvýšení, zvaného almemor, bima či také bema, jinak se zábradlím a s pultem pro předčítání tóry.

Máme tu před sebou podivuhodně pojatou zříceninu, která jasně s havránkovskou popisnou přesností vychází z architektury interiéru Staronové synagógy v Praze, jíž - na rozdíl od dříve jmenovaných zobrazení interiérů „autentické" Staronové synagógy - nechce být a ani ji svým umístěním na zmíněném opuštěném fiktivním hřbitově nepředstírá.

Nejde však ani o vysloveně vymyšlenou ruinu v duchu dobového romantického malířství (a umělých zřícenin tehdy s oblibou stavěných zejména v zámeckých parcích), jako třeba v malbách staršího Ludvíka Kohla (1746 - 1821), jenž maluje obraz Zřícenina gotického chrámu a (jemu nově připsaný) obraz Zřícenina chrámu (viz č. 70 a 71 a obr. 23 v katalogu výstavy Architektonická malba v díle Ludvíka Kohla, Marcela Pánková, prom. hist, pořádané v Muzeu hlavního města Prahy v dubnu až říjnu 1971); ale také nejde o „výpůjčku" a „přemístění" celé architektury, která je malíři nebo grafikovi vzorem, jak ji známe z použití složitého průčelí pozdně gotického kutnohorského Kamenného mostu (jen s malou obměnou proporcí dvouobloukového podloubí) na pozadí známého obrazu Josefa Mánesa z roku 1843, Smrt Lukáše z Leydenu.

Stojíme zde tedy před pozoruhodným netradičním využitím interiéru architektury existující významné pražské památky v zcela smyšleném exteriéru, v záměrné fragmentárnosti v detailech naprosto přesně podané a přece nepatřící v plném slova smyslu do pražské ikonografie.

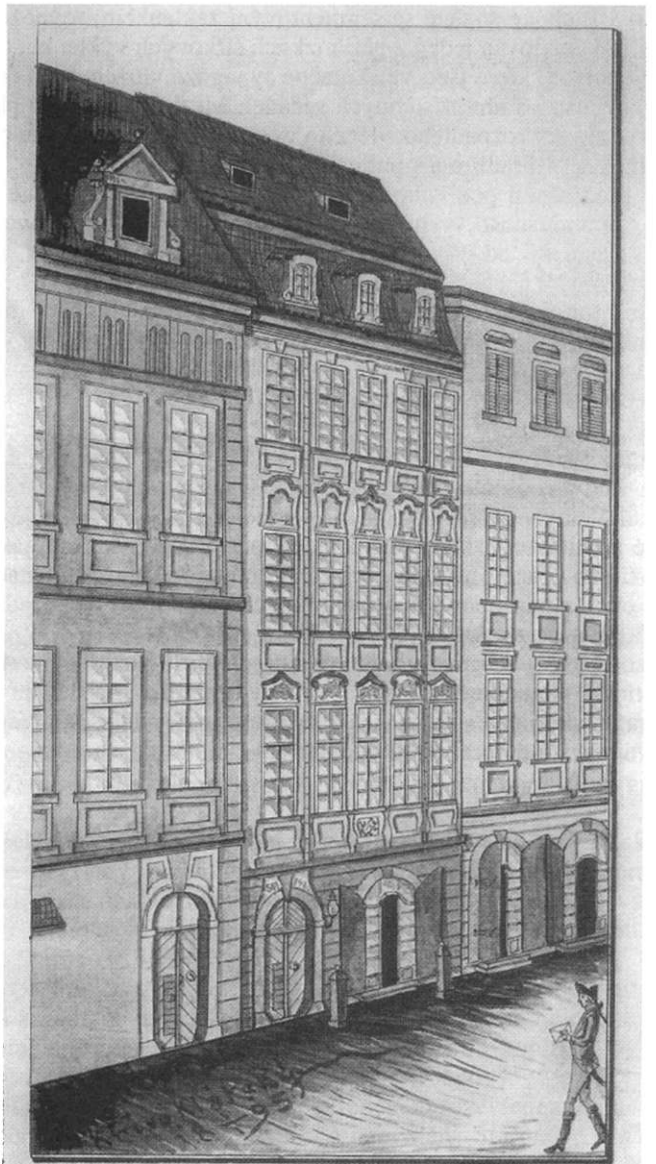

DŮM Č.P. 587 st. 143/1 n. VE ČTRNÁCTÉM VĚKU
ZVANÝ „U BÍLÉHO LVA“ v r. 1783 zvaný „U MODRÉHO LVA“
Majitel slovut. p. t. Josef Koubecký radní Král. hlavn. města Prahy.

RUKOPISNÝ PAMÁTNÍK DOMU U BÍLÉHO LVA

Richard Biegel

V jednom z pražských antikvariátů se objevila zajímavá pragensie: Památník domu U Bílého Lva, dnešního čp. 143-I. Zajímavá tím, že je rukopisem sepsaným v roce 1895 a tedy pravděpodobně jediným existujícím exemplářem svého druhu. S trochou nadsázky lze říci, že jde možná o první pasport, který zpracovává alespoň trochu systematicky historii jednoho z pražských domů a ač zhotoven spíše z důvodů reprezentativních, je vzdáleným předkem systematického mapování historických objektů vnitřní Prahy. Jeho autor čerpal s největší pravděpodobností přímo z městského archivu, u většiny údajů je uveden i odkaz na některou ze staroměstských knih - po požáru v roce 1945 se tedy změnila původní kuriozita v možný zdroj dnes již ztracených informací, a to i přes to, že stěžejní část rukopisu čerpá z dochované Knihy památné z let 1417 - 1480.

Rukopis byl vytvořen pro radního Josefa Kouteckého, který byl na konci 19. století majitelem domu. Sestává z jednoho listu věnování již zmíněnému radnímu, listu titulního, devatenácti stran souvislého textu se zvýrazněnými jmény a iniciálami (nejvýznamnější jména jsou vyvedena v barvě ozdobným písmem), dvou volných listů, závěrečného listu o přejmenování domu (roku 1783 se z bílého lva stal přetřením domovního znamení lev modrý) a konečně barevného vyobrazení domu. Text i obraz mají rozměry 210x343 mm; text je na zažloutlém papíru, ve kterém je na některých místech proti světlu patrný vodoznak erbu s orlicí, a je orámován červeným obdélníkem. Obraz je na kartonu, který má na rubu náčrtek mapy - snad okolí Litomyšle.

Nejstarší zde uvedený zápis o domu je z knihy staroměstské z roku 1405 (list 30). První část textu je věnována Petru Habartovi, purkmistru staroměstskému a účastníku českých dozvuků papežského schizmatu v roce 1409. Dále se rukopis obsáhle věnuje Šimonu od Bílého Lva, konšelu staroměstskému a jednomu z „...nejpřednějších měšťanů Pražských, kteří se zúčastnili v řízení obecních záležitostí toho času" (uvádí i doslovný přepis jeho závěti z roku 1433). Poté poskytuje seznam a krátké pojednání o majitelích domu od konce 16. století až do doby, kdy dům přešel do majetku radního Kouteckého. Končí poznámkou „Roku 1895 dne 8. února sepsáno." Autor textu zde uveden není - na listu s věnováním radnímu, kde zřejmě bylo jeho jméno, je vyškrábaná plocha.

Obraz domu, který je podepsán jménem Křivoklátský a datován 1. 1. 1895, je obkreslením detailu rytiny Filipa a Františka Hegerů z roku 1793. Oproti současnému stavu je zde dnes odhalený gotický portál zakryt jednoduchým portálem barokním a velké výkladcové okno je proraženo na vstup do krámce.

Desky rukopisu jsou kožené s ozdobným kováním a vlysy. Nápis „Památník domu U Bílého Lva" je vyveden zlatě, lev uprostřed obálky je stříbrný.

V současné době je památník majetkem autora tohoto příspěvku.

Stručná informace o domě z operativního příručního seznamu Nemovité kulturní památky hlavního města Prahy, vydaného PSSPPOP, Praha 1976:

Čp. 143-I, Malé náměstí 2, U bílého (modrého) lva

Původně měšťanský dům.

Gotický objekt pronikavě přestavěný v renesanci a ve druhé polovině 18. století, z velké části hrubě porušený ve čtyřicátých letech 20. století. Cenný portál z doby okolo roku 1400 a zajímavá rokoková fasáda.

Podle všeho zde byla tiskárna, zřízená v roce 1487 několika měšťany Starého Města pražského, v níž roku 1488 byla vytištěna celá česká bible, nazývaná pak Biblí pražskou. V roce 1520 dům koupil Mikuláš Konáč z Hodiškova a tiskárnu rozšířil.

ROMANTICKÉ OLŠANY

Zdeněk Dušek

„Romantickými Olšany" nazval A.E.Hruška svého zajímavého průvodce největším pražským hřbitovem. Vyšel před 56 lety v nakladatelství Vladimíra Zdrůbeckého. Je to literární reportáž o hřbitově, hrobech a mrtvých předložená veřejnosti čtivou formou ve snaze přilákat zvědavce k průzkumu nejstarších oddělení několikahektarového pohřebiště, kde vegetace rozbujelá mezi náhrobky vytvořila romantická zákoutí a kde je možno objevit pomníky se zašlými nápisy a jmény známými jen těm, kteří se poněkud vyznají v kulturní historii minulého století. Dnes je tato zajímavá kniha zapomenuta a ani v pražských antikvariátech ji neobjevíte. Byla posledním průvodcem, který se snažil oživit alespoň jména a nejstručnější data o životě známých i méně známých osobností minulých dob.

Následující doba hřbitovům nebyla nakloněna a nepochybně postrádala i náležitou pietu, která byla vlastní i primitivním národům starověku. Snad to byl i pokus jmenovaného autora, usilujícího na začátku nacistické okupace upozornit na kulturní a historické tradice národa i necitlivý zásah hřbitovní správy, která ve snaze získat nová pohřební místa začala s plošnou likvidací dolní části II. hřbitova, při které byla ničena celá řada umělecky cenných náhrobků a významných hrobů. Naštěstí nebyl záměr hřbitovní správy dokončen, pravděpodobně omezeními ve stavebnictví, kterými okupační úřady hodlaly získat pracovní kapacity pro válečný průmysl. Prales romantické vegetace na II. oddělení zůstal na většině ploch zachován a v letech válečných i poválečných se postupně rozšířil i na oddělení III. až V., kde postupem desetiletí vymřela generace pozůstalých a opuštěné nenavštěvované hroby a hrobky začaly zarůstat náletovou zelení.

Nezájem veřejnosti, hřbitovní správy a obce, postupná likvidace sloupků s tabulemi označujícími jednotlivé hřbitovní části a jejich oddělení, neudržovaná přebujelá zeleň proměnila staré části Olšanského hřbitova v bludiště, které namísto piety vzbuzuje spíše strach u těch, kteří ve snaze zkrátit si cestu od kostela sv. Rocha směrem k hlavnímu vchodu u Vinohradské třídy starými částmi jen procházejí. Kupodivu se těmto místům vyhnul vandalismus šedesátých let, kdy byl zdevastován Malostranský hřbitov. Škody na náhrobcích a střechách kdysi výstavných hrobek měl na svědomí čas a lhostejnost či nezájem hřbitovní

správy, pro které byly tyto části hřbitova spíše přítěží. Není zapotřebí zdůrazňovat záslužnou práci Klubu, který se v roce 1970 ujal zarostlých částí II. oddělení Olšanského hřbitova, vyčistil je od křoví a upravil velkou část hrobů, které označil orientačními tabulkami. Současně upravil i některé hroby význačných osobností na III. a IV. hřbitově. Nepočetná skupina členů, převážně důchodců, zde pracovala celá léta. Ale jejich řady s přibývajícím věkem postupně řídnou a je jisté, že bez vydatné pomoci hřbitovní správy a orgánů památkové péče je záchrana starých Olšan nemožná. Překážkou je údajně i nevyřešená otázka vlastnictví hrobů a hrobek, které byly při zřizování vyplaceny na věčné časy a proto je nemůže hřbitovní správa prodat novým zájemcům. Stálé odklady a nezájem najít kompromisní řešení povede během dalších let k naprosté zkáze. Pokud se nepodaří najít kompromisní řešení, které by zachovalo umělecké památky funerální plastiky s architekturou klasicistních a novoklasicistních hrobek tak typickou pro minulé století, budou patřit romantické Olšany definitivně minulosti. Horší než vandalismus je lidská chamtivost, která se nezastaví před vylupováním hrobek, krádežemi mosazné výzdoby z náhrobků nebo ničením litinových křížů, které jsou odváženy do sběru. Klub v minulých letech zachránil zcizení secesní bronzové plastiky v životní velikosti na VI. odd., kde je přes den poměrně velká frekvence návštěvníků. Množí se bohužel i případy přepadávání a okrádání starých lidí, kteří přicházejí navštívit hroby nebo sem chodí na procházku během letních dnů, aby alespoň na chvíli unikli smogu a prachu automobilového provozu v přeplněných ulicích.

Obrovská plocha zeleně, tvořící ekologickou enklávu velkoměsta, jakoby unikala zájmu ochránců přírody a zastupitelstvům okolních městských čtvrtí. Rozsáhlý hřbitov je i posledním útočištěm ptactva, které kromě holubů již zcela zmizelo i z málo frekventovaných ulic nejen v centru města, ale i v okrajových čtvrtích. V minulých letech nechyběly ani návrhy k přeměně Olšanských hřbitovů na park. Vymírající Olšany stihne nepochybně osud většiny starých pražských hřbitovů. Vandalismus a kořistnictví zde mají volné působiště a nepochybně dojde časem i na přestárlé stromy, které bude nutné vykácet, aby udělaly místo ekonomičtějším potřebám rostoucího velkoměsta. Nic není na věčné časy, ani vyplacená pohřební místa.

VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI POCHOVANÉ V KRYPTÁCH FARNÍHO CHRÁMU MATKY BOŽÍ SNĚŽNÉ

Jeroným Lány

Archivum Conventi Neo-Pragensis Beatissimae Virginis Mariae ad Nives Sacri Ordinis minorum Sancti Patris Francisci reformatorum Almae et Magne provinciae Bohemiae uvádí v rejstříku Sepulturae saecularium všechny osoby pohřbené v hrobkách chrámu až do roku 1789 :

Pan Jan ze Šternberka + 6.5.1595	+ 1595
Heřman Krištov Rueswurm, císařský maršál + 29.11	1605
14 františkánů umučených a masakrovaných pražskou lůzou 15. února l.P. 1611	1611
Maria Benigna de Tallenberg roz. Lobkowiczová	1634
Walter Butler ze starého irského rodu, povýšený za účast na usmrcení Waldsteina r. 1634	1636
Veronika Přehořovská roz. Častolová z Dlouhé Vsi + 15.6.	1637
Anna Eva Krakovská z Kolowrat roz. z Wiedersbergu + 23.2.	1638
Joannes Felix Přehořovský z Nové Vožice + 19.4.	1639
Jiří Wratislav z Mitrovic na Litni a Lochovicích + 11.6.	1639
Amadeus Hartig, excellent Dominus Medicinae Doctor	1642
Václav Wratislav z Mitrovic na Všeradicích s chotí Giselou roz. Bechyně z Lažan + 30.11.	1644
Martin hrabě de Thurn + 28.10.	1648
Eva, dcera pana Čabelického ze Soutic + 30.11.	1649
Joannes Ernst Eusebius junior de Tallenberg baron de Wlaschim, 26-letý, + 19.8.	1654
syn pana Viléma Alberta Krakovského z Kolowrat, presidenta Komory královské, + 18.9.1654	1654
Jindřich z Osterwaldu, profesor university Carolo-Ferdinandei, + 17.11.1654	1654
Laura Eleonora Wernin roz. hrab. de Labon, + 22.3.	1655
Pavel z Houšína, císařský komorník, + 24.5.1655	1655
Anna Maria Zhorská de Grünfeldt, + 16.10.1655	1655
Julius Jaroslav liber Baron de Kolowrat, + 16.12.	1658
Jiří Wratislav z Mitrovic na Protivíně, + 13.1.1661	1661
Franciscus de Wallenstein, 15-letý, + 25.7.1661	1661
Adam Pětipeský, poslední mužský potomek rodu + 27.11.	1661
Carolina z Walmerodu roz. Vernier, + 18.12.1661	1661
Maxmiliana Domenica Veronica hr. Wratislavová roz. Švihovská de Riseberg a Švihov, + 13.9.1662	1662
Carolus Franciscus Ottkolek, + 26.4.1664	1664
Elisabeth Apollonia hrab. de Kolowrat roz. hraběnka de Tilly, + 18.8.1665	1665
Balthasar Arnold Wallendon, kapitán král. Bádenu + 29.3.	1669
Jan Kašpar z Roggendorfu, děkan Teplický + 7.11.	1669
Sybilla Damiana Běšínová, + 9.4.1672	1672

Margareta Polyxena Miseroni, + 5.1.1673	1673
Ludmila hraběnka de Clary-Aldringen, + 25.3.1676	1676
Magdalena dcera Václava Vořechovského, + 13.7.	1680
Sigmund Markwart Tuněchovský na Všeradicích + 16.11.	1684
Karel Kryštof hrabě Přehořovský, + 26.11.1695	1695
Lambertus de Harrach, + 16.12.1696	1696
Jiří Marek hrabě z Clary-Aldringen, + 21.4.1700	1700
Johana Dorothea Bubnová roz. Měsíčková z Víškova	1702
Jan František hrabě z Harrachu, + 24.8.	1704
Maxmiliana Apollonia baronessa de Tallenberg + 14.2.	1707
Anna Francisca dcera hraběte ze Sinsendorfu + 10.11.	1707
Catharina Dorothea hrab. Bertholdová roz. z Říčan	1708
Jan Adam František rytíř Haniš z Greifenthalu, Nejvyšší purkrabí, + 5.7.1709	1709
Marie Františka hrab. z Herbersteinu, + 24.5.	1710
Inocenc Ferdinand hrabě z Bubna Litic	1711
Anna Maria hrab. z Harrachu roz. Herbersteinová + 25.7.	1712
Francisca Dlouhoveská z Dlouhé Vsi, + 27.8.1715	1715
Inocenc Ferdinand hrabě z Bubna a Litic, + 10.4.	1717
Joanes Josef Careto ze Savony hrabě Millesimo	1717
Františka Elfrieda Woračická hr. z Paběnic + 9.10.	1719
František Ferdinand hrabě Berthold, + 10.9.	1720
Uršula Františka hr. Berchtoldová roz. z Wrtby + 29.10.	1720
Joannes Novatius, practicus chirurgus, + 19.4.1723	1723
Cecilia hrab. de Haugwitz, + 10.6.1724	1724
Maria Claudia Catharina hrab. Althan, 8.10.	1725
Sofia Jenovéfa Janovská z Janovic, + 25.3.	1726
Isabella Clara Serini de Aichenau, + 25.5.	1726
Barbora Theresia Franziska hraběnka z Wrtby, ovd. hrab. z Clary-Aldrigen, roz. z Kokořova, + 5.4.	1727
Josefina Běšínová roz. Audrická, + 9.1.1728	1728
Camelia Eleonora hrab. Trautmansdorff-Weinsberg roz. baronessa Harantová, + 16.3.1728	1728
František Antonín Adam Audrický de Audriz, + 27.4.	1729
Joanes Václav Bieschin de Bieschin, + 10.6.1729	1729
Marie Constance hrab. de Bubna a Litic, + 15.7.	1729
Joanes Antonín hrabě Wratislav z Mitrovic, + 2.5.	1732
Magdalena Mladotová ze Solopisk, + 18.7.1732	1732
Catharina Říčanová roz. z Tallenbergu, + 22.11.	1738
Josefina baronessa de Loeven, + 26.6.1740	1740
Ester Josefa comtesa Nostitz roz. Wratislavová	1745
Maria Rebeka hrab. Kokořovská roz. z Bubna a Litic	1746
Františka hraběnka de Trautmansdorff, + 27.8.	1751
Arnošt hrabě z Bubna a Litic, + 29.5.	1752
Maria Anna hraběnka z Clary-Aldringen roz. Liechtenstein	1753
Joanes Václav hrabě z Bubna a Litic, + 25.5.	1757
Maria Catharina z Klebelsbergu roz. z Říčan, + 6.4.	1758
Anna Maria Woržikowská z Kundratic, + 12.1.	1759
František Karel hrabě z Clary-Aldringen, + 26.11.	1764
Jan Kryštof hr. Bořek Dohalský z Dohalic, + 16.11.	1768
Antonia baronessa Trzovská roz. hrab. Millesimo, + 29.11.	1771
Alexandr baron de Fin, generalmajor cís. vojska	1775
Filip hrabě z Clary-Aldringen, + 25.4.	1776
Joanes Josefus Zeberer, kancléř Nového Města pražského, + 9.7.1789	1789

INFORMACE O AKCÍCH SLEDOVANÝCH KLUBEM ZA STAROU PRAHU

Josef Hyzler

1. Valdštejnský palác - opravy pro potřeby sídla Senátu České republiky

Tento záměr, anoncovaný jako rozhodnutí bez předchozí vysvětlující kvalifikované informace podané veřejnosti, byl touto se značným odporem ve své většině odmítán. Za těchto okolností byly vysloveny obavy i odbornou veřejností o další osud uměleckohistorických kvalit tohoto areálu.

Klub Za starou Prahu po zveřejnění tohoto záměru v závěru roku 1995 bezprostředně reagoval memorandem, kde vyslovil své obavy. Dopisem předsedy Poslanecké sněmovny Milana Uhdeho jsme však byli ujištěni, že režim nového využívání Valdštejnského paláce bude kultivovaný a v žádném případě nepoškodí uměleckohistorickou podstatu stavby a naopak přinese uvažovanou rekonstrukcí její zkvalitnění a možnosti širšího kulturního využití veřejností, což prokáže již předem zpracovávaná projektová studie, s níž by měl být Klub seznámen.

Vzhledem ke skutečnosti, že na jaře roku 1996 byly zahájeny na paláci stavební práce na podkladě havarijního výměru, aniž byl do té doby projednán a schválen celkový projekt, požádal Klub o přijetí přímo na staveništi a o seznámení s budoucí zamýšlenou koncepcí rekonstrukce, v čemž naší delegaci bylo v polovině roku vyhověno.

Byly nám předvedeny prováděné sondážní práce a náročné výměny zteřelých krovů nad hlavním palácem včetně zpevňovacích železobetonových věnců. Výsledným zjištěním naší prohlídky byl nesporný fakt, že stavební podstata paláce je v neuspokojivém stavu a jeho rekonstrukce je v každém případě žádoucí. Závěrem jsme upozornili na nákladný a technologicky nežádoucí projekt zajištění základů paláce zadaný ještě Ministerstvem kultury a byli jsme ujištěni, že nebude realizován.

K otázce Valdštejnského paláce se Klub znovu vrátil v rámci pravidelných Hovorů o Praze dne 23.9.1996 za účasti naší členské veřejnosti, kde PhDr. Křížová ze Státního ústavu památkové péče detailně seznámila přítomné s dochovanou uměleckohistorickou podstatou paláce, včetně jeho movitého vybavení a z toho vyplývající potřeby ochrany a režimu kulturní prezentace

veřejnosti. Hovorů se zúčastnil též kancléř Senátu, Mgr. Jan Kněžínek, pověřený českou vládou vedením této rekonstrukční akce, a ujistil přítomné, že hlavní palácová část včetně zahrady bude plně sloužit kultuře a veřejnosti. Provoz Senátu bude omezen na vnitřní křídla a nádvoří v prostorách bývalých koníren, což bylo přítomnými přijato velmi uspokojivě.

2. Kostel sv. Michala na Starém Městě

I přes skutečnost, že se Klub Za starou Prahu nesmířil se stávajícím způsobem využití síně kostela pro komerční účely a z toho vyplývajícími stavebními zásahy do struktur a památkové podstaty stavby, dle svých možností akci sleduje se snahou docílit co největší zachování podstaty a kulturní atmosféry této památky.

Hodnocením soudobého hospodářsko-ekonomického vývoje naší společnosti, po úpadku mnoha bank, se domníváme, že tato opožděná realizace dalšího bankovního domu je neperspektivní a bude vyvíjen tlak na jiné komerční využití, jehož důsledky by mohly být pro toto prostředí Starého Města ještě nevhodnější.

Znovu navrhujeme takto vzniklou kolizi řešit společným hledáním způsobu, jak tento historicky výjimečně významný kostel znovu vrátit kultuře, jejíž potřeba včetně prostorových možností, a zde se jeví optimální, se perspektivně stále více ozývá.

3. K otázce hotelu Four Seasons

Dne 27.11.1996 byly vystaveny v prostorách Staroměstské radnice v Praze vyhodnocené projekty 2. soutěže na výstavbu areálu hotelu FOUR SEASONS na Alšově nábřeží v Praze 1.

Již potřeba vypsání druhé soutěže dokládá neobyčejnou náročnost této nové výstavby v nejcitlivějším pohledovém prostředí historické Prahy v těsné architektonické návaznosti na takové monumenty jako je Karlův most, Křižovnický kostel nebo panorama historických věží Starého Města.

Do soutěže bylo přijato více než dvě desítky projektů a tentokrát byla udělena i I. cena, což samo kvalifikuje vyšší úroveň předložených soutěžních prací oproti předchozí neúspěšné soutěži. Již pouhá orientační přehlídka naznačuje, že mimo několika spíše provokativních projektů bylo většinou autorů hledáno kvalifikované řešení odpovídající závažnosti úkolu. Z celkového pohledu lze říci, že jak již zmíněné náročně koncipované novostavby, tak i příklady aplikované

Kostel sv. Michala před započetím sporné rekonstrukce

eklekticistní architektury činžovních domů v okolí do hmoty nové přístavby hotelové části nejsou cestou optimálního řešení.

Z hlediska Klubu Za starou Prahu oceňujeme kvalitativní posun dosažený touto soutěží, ale výsledek nepokládáme stále za optimální. Chyba však není v poloze soutěžících architektů, ale v daných zastavovacích podmínkách se stále nadvýšenou kapacitou, které se týkají hladiny střech nové hotelové části, která se připouští až do hřebene sousedních škol na Alešově nábřeží.

Ochrana staroměstského panoramatu byla proklamována již v minulém století. Poslední navýšená patra zmíněných škol byla prosazena až dodatečně a od počátku toto násilné řešení nebylo přijímáno z urbanisticko-estetických hledisek jako uspokojivé a není tudíž morálně oprávněné brát je jako dosaženou normu hladiny střech této citlivé části nábřeží.

Klub Za starou Prahu pokládal tuto část staroměstského nábřeží za nedořešenou a výhledovou příležitost vysoce kultivovaného architektonického počinu. Zde jsme vždy doporučovali zůstat s úrovní hřebene novostavby v rovině střech činžovního domu čp. 1048, k jehož zadní stěně bude přistavována, aby byl vytvořen přechod mezi střechami škol a křižovnického kláštera a i při pohledu z Klárova a ústí Mánesova mostu nebyla zvýšenou novostavbou zakrývána působivá siluetážní skupina staroměstských věží. Žel v této snaze dosud jsme nedošli pochopení a znovu apelujeme v této citlivé záležitosti, aby podnikatelské kalkulace učinily malý ústupek kultuře v této citlivé části Prahy.

4. Hergetova cihelna

Byla získána zpět do přímé operativní správy města, provedeno statické zajištění zdiva, městská část Praha 1 přislíbila kulturní využití.

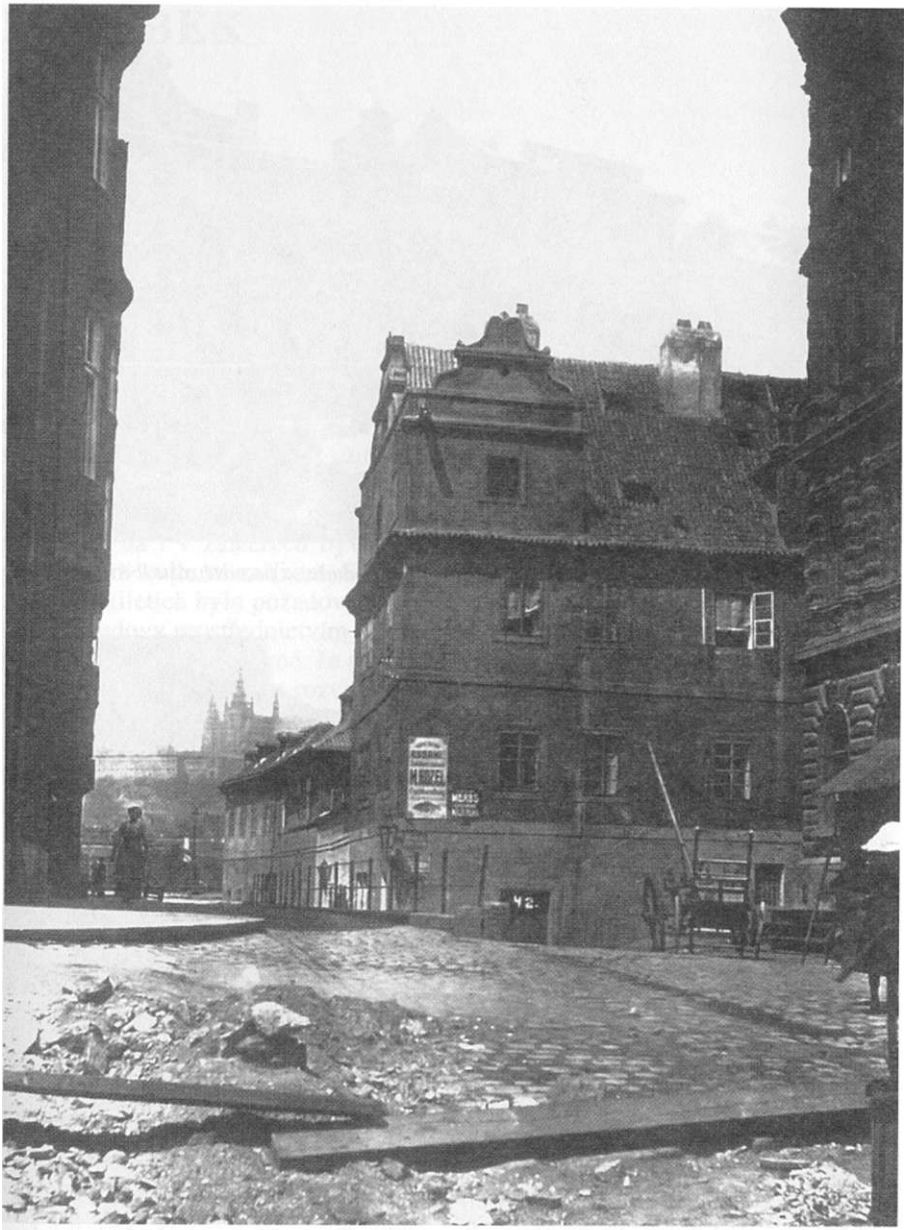

Parcela, na níž má být vystavěn hotel Four Seasons, byla původně zastavěna renesančním domem U černého kozla čp. 84-I s koželužnou, který byl zbořen v roce 1935. Foto: Muzeum hlav. města Prahy

Jižní fronta Ovocného trhu před demolicí koncem 20. let (nahoře) a po nové zástavbě v roce 1996 (dole - foto M.Micka)

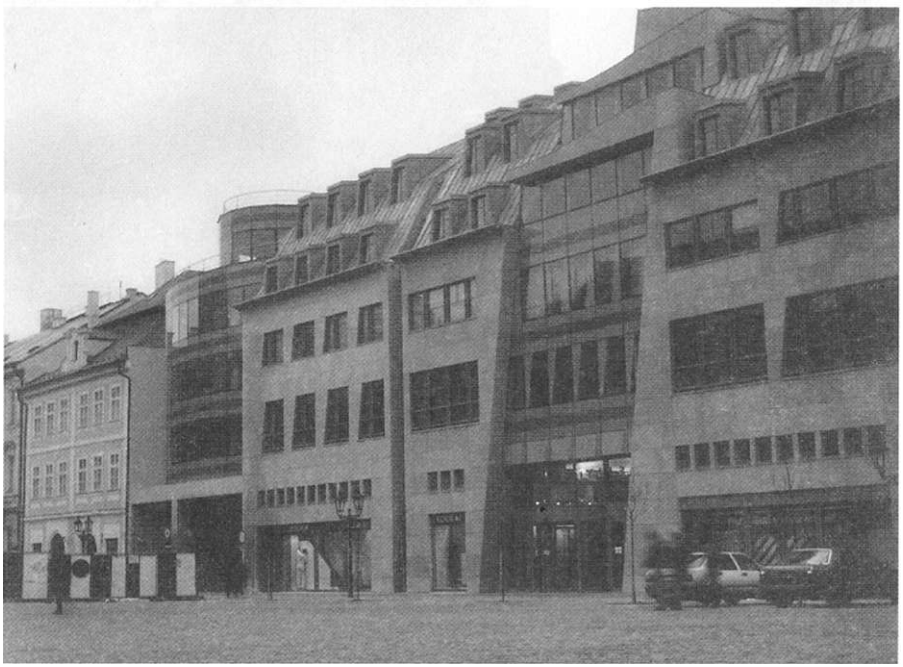

MYSLBEK

Marie Benešová

Je nepoměrně příjemnější vidět na místě ohrady, rozhodně nezkrášlující samé centrum Prahy po tolik desetiletí, realizovanou stavbu. Staveniště Myslbek soustřeďovalo na sebe pozornost vždy v určitých časových etapách, kdy o toto neobyčejně exponované místo projevil některý stavebník zájem. Jednalo se vždy o záměr postavit budovu s účelem obracejícím se k veřejnosti - banka a administrativa, ba i v záměrech bývalého Útvaru hlavního architekta města Prahy polyfunkční kulturní zařízení. Snad ve všech situacích především v posledních dvou desetiletích bylo požadováno zpřístupnit široké veřejnosti komplex v určité části budovy prostřednictvím zajímavých a přitažlivých aktivit, alespoň v nižších podlažích. Je nesporné, že parcela Myslbek, ač velmi přitažlivá, skýtala pro architekty, přes příležitost rozvinutí velkého konceptu a možnosti prezentovat se tu na tak exponovaném místě, především těžká úskalí, pomineme-li tu ostatní, která se našeho pohledu netýkají, tedy především to, že se jedná o místo v samém lůně pražské památkové rezervace, která je zahrnuta do památek sledovaných UNESCO.

Z tohoto pohledu pramení naše poznámky k novostavbě, která tu byla realizována. Není to poprvé, kdy publikujeme svůj vztah k tomuto objektu. Naše pozornost k němu byla soustředěna od vystavení vývoje celého návrhu až ke konečnému řešení po celou dobu až dodnes. Lze konstatovat, že všechny naše názory i varování byly velkoryse přehlédnuty a naše obavy se snad nikoliv v plné míře, ale přece splnily.

Především ohleduplnost k prostředí, které tu vznikalo po staletí, nebylo výsadou projektu a nevyznačuje se jí ani hotový objekt. Velmi málo byl vzat ohled na způsob zastavění okolních parcel i hmot sousedních objektů, zejména těch, které jsou přivráceny k Ovocnému trhu. Místo je ve vztahu k nim využito snad více než na sto procent. Kompaktní hmota uvolněná jen nepříliš prostornou pasáží se otvírá toliko v centrálním patrovém vnitřním prostoru, který nahoře zasklený dává pocit miniaturního dvorku vysoce obestavěného nearchitektonizovanými hmotami, téměř nedohlednými, avšak s fasádami dosti příjemně pročleněnými dobře zvolenými proporcemi oken a plné stěny. Do Příkopů se budova obrací dvěma rizality vyčleněnou a do středu graduovanou hmotou. Působí impo-

zantně v prosklené jednotě v dobrých poměrech členěných polí. Kovový šikmý dekorativní motiv působivost průčelí ruší a poněkud svévolný a prakticky oddělený ztrácí výtvarný i skutečný smysl.

Velké překvapení očekává diváka či mimojdoucího, když projde pasáží Myslbek na Ovocný trh. O celkovém působení pasáže zatím nelze mnoho říci, poněvadž jen malá část jejích prostorů je v provozu. Zato by bylo na místě provést zcela zevrubný rozbor toho, co bylo objektem Myslbek vneseno do veskrze střídmého prostoru Ovocného trhu, vytvořeného po obou stranách vesměs vyváženými průčelími paláců, z nichž žádný - ani barokní - nevybočuje. Klasický - Kolovratský pro svůj raný vznik, právě tak jako bývalá mincovna postavená v období nastupujícího klasicismu, nebo Stavovské divadlo.

V souvislosti s tímto prostředím doplněným novobarokní budovou soudu nebo Ohmannovým domem U České orlice, inspirovaným slohem přechodu pozdní gotiky do renesance, vyrostla namísto ohrady řada domů, jejichž obrys a průčelí působí jako kulisa divadelní frašky, do níž se opřela vichřice. Dlouhá plocha průčelí je záměrně kvůli vyrovnání se s prostředím rozčleněna a rozdílně tvarově uspořádána. Avšak dobrý záměr je téměř anulován jednotně pojatou gradovanou střechou s vikýři. Inspirace zcela zřejmá a nezakrývaná z nedalekého domu U Černé Matky Boží. Avšak jaký rozdíl mezi oběma díly! Zatímco mladý jedenatřicetiletý architekt Josef Gočár ani při plnění zásad programového kubismu neporušil základní kompoziční principy architektonické tvorby, zralí autoři Myslbeku je porušili záměrně a dokonce s velkou chutí. Domníváme se, že v tomto prostředí se tato kreace neměla uskutečnit, neboť realizace je nepoměrně disharmoničtější než se jevila na výkresech. A aby se sžila, muselo by se celkové ovzduší a funkce Ovocného trhu podstatně proměnit. Ke škodě však ostatních domů. Nová realizace vyvolala v těchto místech velký rozpor, jehož vyrovnání však nemůže odstranit doba, která tolik podléhá rozporným a pomíjejícím módám.

NĚKOLIK POZNÁMEK K OPRAVĚ KARLOVA MOSTU

Jiří Pauli

Není tomu tak dávno, co v roce 1976 skončila deset let trvající velká oprava Karlova mostu. Neproběhlo ani dvacet let a lze zaznamenat snahy o revizi těchto oprav, případně o provedení nápravných opatření. Projekt tehdejší velké opravy byl zpracován podnikem SÚRPMO v Praze a její provedení nebylo bez chyb. Dnes se podivujeme nad tím, jak probíhal stavební dozor, když v současné době nelze bezpečně říci, co bylo provedeno podle projektu a co zůstalo na papíře. Stavební deníky, pokud vůbec jsou k dispozici, dávají kusé a někdy i nepřesné informace. Jisté však je, že zejména plášťová vodotěsná izolace pod dlažbou neplní svou úlohu, nebyla provedena kvalitně a nezabraňuje průsaku srážkové vody do konstrukce mostu. Je příčinou mnoha dnešních problémů. Jinou, velmi diskutovanou otázkou je např. funkce vestavěné konstrukce, tj. 20 cm silné železobetonové desky v tělese kleneb. Tato deska má za účel jednak sepnout vyklo-něné poprsní zdi, má sloužit jako podklad pro izolační vrstvu porobetonu a plášťové izolace a konečně má mít stabilizační funkci pro konstrukci mostu.

Již v roce 1979 byl proveden soupis poruch mostu. Není však jednoznačně zjištěno stáří poruch, jejich pravděpodobná geneze a případně přímá souvislost s provedenými stavebními zásahy. Nelze o nich tvrdit, že by se takto negativně během tří let na konstrukci mostu v podobě tolika poruch projevily.

Zejména spor o železobetonovou desku, zda ji ponechat nebo rozřezat či zcela odstranit, nabyl vyhraněně polarizovaných názorů. Celá mostní konstrukce, jako ostatně každá stavba vystavená povětrnosti, dilatuje v důsledku proměnných teplot. Snaha po odstranění či dělení desky, která ve své celistvosti má více dalších funkcí, je málo důvodná. Spíše svou negativní úlohu hraje žulová kostková dlažba, zalévaná pevným materiálem, která může působit jako nežádoucí rozpěra parapetních zdí. Jinou otázkou je např. odvod srážkových vod a kvality hydroizolačního pláště, jenž se nezbytně zrevidovat a rekonstruovat musí.

Těchto skutečností si byli vědomi pověření pracovníci SÚRPMO, kteří v roce 1983 zpracovali příslušný návrh sanace. Od roku 1984 se pak více či méně zdůvodněně vynakládaly peníze na měřičské práce. V návaznosti na tyto tendence pak v roce 1991 revizní snahy vyvrcholily projektem „Velkých oprav Karlova

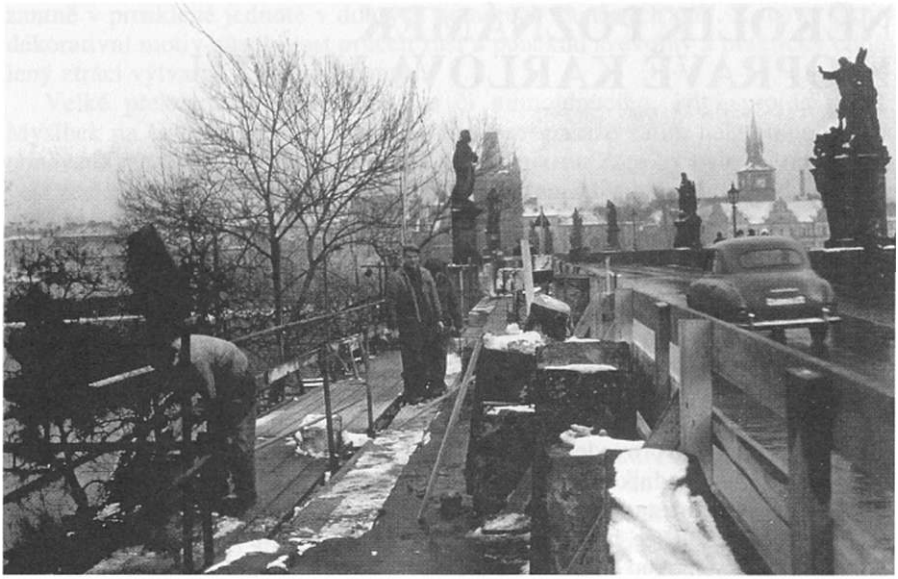

Oprava Karlova mostu v šedesátých letech

mostu - 1. část", zpracovaným ruku v ruce organizacemi SÚRPMO a PÚDIS. Projekt však nebyl v některých záměrech dostatečně přesvědčivý a dalo se o jeho nasměrování diskutovat. Proto se v roce 1992-1994 zpracovala na Stavební fakultě ČVUT studie, údajně nezávislá, zabývající se kromě jiného fyzikálními problémy mostu, hodnocením změřených deformací a mikrobiologickými vlivy. Co se „nezávislosti" týče, je zajímavé, že studie se zúčastnili i někteří pracovníci PÚDISu, kteří byli již zaangažováni v projektu „Velkých oprav". Ve studii pak vystupovali jako nezávislí odborníci. Na základě této studie, k níž měli určité výhrady zástupci SÚPP (Státní ústav památkové péče) a také i zástupce Klubu Za starou Prahu, objednal Magistrát hlav. města Prahy projektovou dokumentaci pro udělení stavebního povolení (DSP) u Projektového atelieru pro architekturu a pozemní stavby spolu s PÚDISem.

Výhrady k projektu (DSP) daly podnět odboru památkové péče magistrátu k tomu, aby vyzval pět nezávislých odborníků z Čech a Moravy k vypracování oponentního posudku. Jedním z posuzovatelů byl i člen Klubu. Názory odborníků se přirozeně někde různily, někde se vyjádřily shodně (tři z pěti byli např. proti odstranění desky). V DSP byly pojednány čtyři alternativy, z nichž poslední měla za cíl dokonce vybrání nadnásypu kleneb až na jejich rub a odstranění železobetonové desky (pokud v jednotlivých polích vůbec je). Je to alternativa zajisté nejnákladnější. Jistým luxusem je pak to, že spínací funkce desky pro parapetní zdi by byla nahražena jiným patrně problematičtějším systémem. Shodně se konstatovalo, že nynější stav mostu nenarušuje jeho stabilitu, static-

kou funkci a jeho provozuschopnost. Je nutno konstatovat, že společným úsilím zástupce SÚPP a Klubu byla revidována snaha projektantů odvést srážkové vody čtyřmi svislými průrazy v každé klenbě. Prosadilo se řešení takového odkanalizování, které ústí do stávajících, v současné době nefunkčních chrličů na bočních zdech mostu.

Na základě předložených posudků pak SÚPP vydal závazné stanovisko k udělení stavebního povolení. Toto stanovisko bylo taktéž konzultováno se zástupcem Klubu.

Projekt (DSP) si všímá zatím pouze vrchní stavby, pilíře a založení mostu nejsou jeho obsahem.

SÚPP si dále ve smyslu konzultací se členem Klubu vymínil sledování postupu prací v pravidelných intervalech, aby se případně operativně rozhodlo o nezbytnosti či vypuštění některých projektovaných úprav a postupů, zejména pak v souvislosti s poslední alternativou. Magistrát dal na vědomí své rozhodnutí, respektující výše uvedená stanoviska, dne 14.5.1996.

V současné době se již upravuje Krannerovo schodiště z Kampy. Mělo být rekonstruováno až v dalších etapách, avšak na základě upozornění zástupce Klubu, že je nezbytné přednostně zajistit bezproblémové procházení obyvatelstvu po mostě během oprav, byla tato oprava zahájena již teď. Zástupce Klubu je v součinnosti s SÚPP zapojen do průběžného odborného dohledu při opravách schodiště.

Opravy mostu budou zahájeny skrytím dlažby, porobetonu a izolace, případně i hlubších vrstev na třech polích mezi Malostranskou mosteckou věží a zmíněným Krannerovým schodištěm. Jedná se víceméně o průzkumnou etapu, podle níž se pak stanoví, jak a v jaké míře budou použity varianty obsažené v DSP.

Pro ilustraci dodejme, že některé maximalistické záměry projektanta nemusí být pro most vždy účelné a vhodné. Úsporným řešením, avšak zajišťujícím dokonale potřeby konstrukce mostu, je třeba dát průchod. Zajisté jsme si vědomi historického významu této naší jedinečné stavební památky. Finanční náklady jsou při aplikaci maximalistických záměrů enormní. Proto je nutno pečlivě vážit, zda jsou opodstatněné a mostu prospěšné. Doufejme, že náklady na opravu mostu budou motivovány jen jeho potřebami. Není možné, abychom pod pláštíkem naší historické odpovědnosti vůči této stavbě bez náležitého zdůvodnění plýtvali veřejnými finančními prostředky.

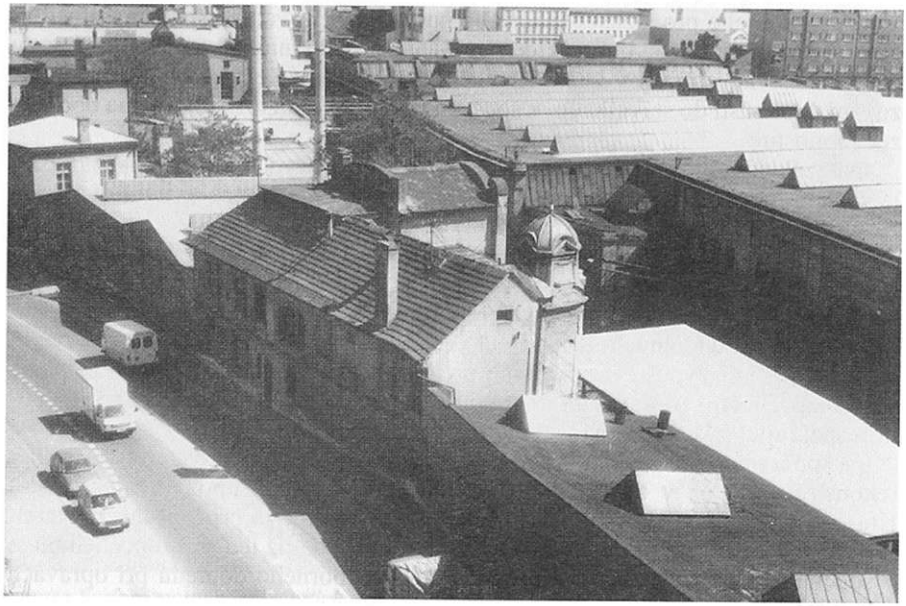

Areál Ringhofferovy továrny v současné době. Foto: Karel Novotný, 1997

RINGHOFFEROVA TOVÁRNA NA SMÍCHOVĚ

Milan Polívka

Areál bývalých Ringhofferových závodů na Smíchově i přes řadu novodobých stavebních zásahů a nevhodných provizorií je stále jedním z nejzachovalejších celků industriální architektury na území Prahy, který si zaslouží mimořádné pozornosti při zvažování koncepce a budoucího rozvoje Smíchova.

Zakladatelem továrního komplexu na Smíchově u Anděla byl osvícený podnikatel a starosta Smíchova F.Ringhoffer. V rámci svých budovatelských aktivit postavil také pro své kmenové zaměstnance kolonii obytných budov Mrázovka na nedalekém vrchu, zlikvidovanou bohužel za minulého režimu.

Areál továren vznikal v několika časových etapách. Podstatný je rok 1840 a dále léta 1867-1869, kdy se postupně stavěly tovární haly při Kartouzské ulici a Plzeňské třídě. V letech 1914-1919 dochází k realizaci velkoprostorových hal, které svým rozpětím velkorozponových vazníků, včetně na svou dobu unikátního řešení jeřábových drah, byly mimořádným technickým počinem, ojedinělým v rakouské monarchii.

Lapidární je řešení fasád s vysokými okny, segmentově zakončenými s původním kovovým rastrem rámů. Zachovaly se i původní dřevěné a kovové širokorozponové příhradové konstrukce. Jde o významný historický celek industriální architektury, budovaný od první poloviny 19.století v několika následných slohových etapách od pozdně klasicistních až po secesní prvky. Ale nejsou to jenom hodnoty urbanistické a architektonické, které stojí za zachování. Do dnešní doby se kupodivu zachovala i část původního strojního vybavení. Ringhofferova továrna patří stále mezi nejvíce zachovalé pražské výrobny - zůstala i přes nevhodná provizoria v nezměněném rozsahu, a to právě včetně strojního vybavení.

Zajímavou součástí areálu jsou dvě vily. Vila čp.19 z roku 1852 s nevhodnými zásahy z počátku 20.století by si zasloužila rehabilitaci a obnovení její původní architektonické čistoty. Zámeček baronky Ringhofferové čp.20, připisovaný architektu Oswaldu Polívkovi, je jednopatrová stavba, orientovaná do areálu továrny. Zachovala si dodnes svůj architektonický výraz v exteriéru i interiéru, včetně detailů.

Po dlouhém a složitém procesu projednávání a boje za záchranu podstatné části architektonicky hodnotných budov Ringhofferovy továrny se zdá, že je vyvíjena usilovná snaha, aby její osud byl zpečetěn. Marná byla doposud snaha zastánců zachování významné části areálu a jeho využití pro obchodní a kulturně-společenské nebo další vhodné a potřebné aktivity v budoucím centru památkové zóny Smíchov, tak jak bylo v minulosti plánováno a prověřeno i studentskými pracemi. Ekonomické důvody a argumentace havarijním stavem objektů zatím převažují nad námitkami památkářů a Klubu Za starou Prahu i části další odborné i laické veřejnosti.

Cesta k likvidaci továrního komplexu se nebezpečně uvolnila také dopravním řešením nově zvoleným oproti dřívější variantě.

Areál Ringhofferova závodu se zapsal do obrazu Prahy a zvláště Smíchova jako jeho samozřejmá součást, obdivovaná i řadou zahraničních odborníků na industriální architekturu. Je to také nesmazatelná stopa, která vstoupila již do povědomí obyvatel, pro které je symbolem vývoje této městské čtvrti. Tvoří kulturní dědictví města i celého státu.

Bylo by škoda promarnit příležitost záchrany architektonicky hodnotného industriálního areálu, který si zaslouží být zachován a nově využit. Četné příklady revitalizace průmyslové architektury, kterých si váží odborníci i laici v jiných státech a staly se i magnetem pro cestovní ruch (londýnské doky), jsou toho příkladem.

STOLETÉ VÝROČÍ NAROZENÍ ARCHITEKTA JANA E. KOULY

(20.5.1896 - 29.9.1984)

Helena Polívková

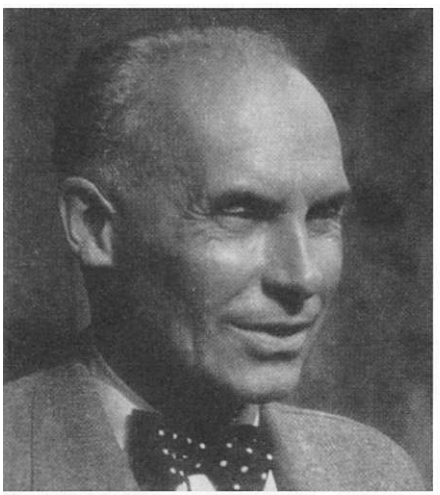

J.E.Koula na fotografii z roku 1954

Pražský rodák, narozený v roce 1896 v Krakovské ulici, prožil dětství na okraji Prahy v Bubenči - v té době venkovské obci, kam se rodina přestěhovala do vily, kterou navrhl a dal postavit jeho tatínek. Starosvětská Bubeneč, její půvabná zákoutí, klasicistní zástavba, kaštanové aleje, to vše se trvale zapsalo do jeho vzpomínek.

J.E.Koula vyrůstal v uměleckém prostředí rodiny a rodinných přátel. Sám také od mládí kreslil a maloval, učitelem mu byl jeho otec, kterého si nesmírně vážil a který mu byl po celý život rádcem. U Suchardů, kteří bydleli v sousedství, se seznamuje s architekturou a moderním uměním. Zajímá se o všechno - o technické obory, aviatiku i chemii. Ke konci středoškolských studií intenzivně sleduje trendy výtvarného umění, studuje naši a hlavně francouzskou literaturu.

Začátek studia na vysoké škole v roce 1913 byl pro něho obdobím pestrých zájmů a účasti na rozmachu moderního výtvarného umění. Byl výborným studentem, na vysvědčení z první státní zkoušky měl samé jedničky. Literatura a hudba pomáhaly dotvářet jeho osobnost, miloval operu, koncerty a divadlo všech žánrů.

Po studiích nastupuje u stavebního rady Zascheho, ale dlouho se v jeho kanceláři nezdrží. S velkou radostí přijímá nabídku architekta Tyla na práci v jeho ateliéru. Bylo to právě v době rozmachu a tvůrčího kvasu v moderní architektuře. Dostal příležitost samostatně pracovat a uplatnit své výtvarné představy. Vstupuje do Klubu architektů a s velkým elánem se zapojuje do jeho činnosti.

Z interiéru Koulovy vily v Bubenči.

Organizačně se zúčastňuje na vydávání klubovního časopisu „Stavba", měsíčníku pro architekturu a umění a stává se jeho pilným přispěvatelem. Je činný i publikačně, vydává knihu „Nová česká architektura a její vývoj ve 20.století".

Po ukončení práce v Tylově ateliéru odchází na stavbu, bylo to ostatně jeho dávné přání. Pokládal za nezbytné projít stavitelskou praxí. Roku 1930 se stává profesorem na Vyšší průmyslové škole stavební a může se kromě svých pedagogických povinností věnovat i projektování rodinných domů a teorii architektury. Měl v té době za sebou deset let praxe, několik realizací a řadu odborných statí. Na počátku druhé světové války přechází z Vyšší průmyslové školy na Vysokou školu uměleckoprůmyslovou a stává se posléze po architektu P.Janákovi i jejím vedoucím pedagogem. S trpkostí snáší po ukončení války nespravedlivé obvinění. I přes pozdější satisfakci byl to otřes, který v něm zanechal pocit znechucení. S hořkostí opouští neklidnou a rozhádanou školu, na Prahu zanevřel. Jako určité zadostiučinění přijímá nabídku architekta E.Belluše na místo profesora architektury v Bratislavě. Podává přihlášku do konkursu a od roku 1947 je jmenován řádným profesorem. Únor 1948 zasáhl silně do jeho života. Zlikvidoval postupně projekční činnost pedagogů vysokých škol. S tím se nikdy nesmířil, jeho odmítání socialistického realismu bylo zcela zásadní. Je vyzván k užší soutěži na budovu Povereníctva dopravy a získává první cenu. Přijímá zakázku na regulační plán Jánských lázní, první urbanistickou práci, kterou dělal. Byl vyzván městským zastupitelstvem v Praze, aby zpracoval studii okolí Národního divadla a posléze ústředního prostoru Prahy. Vyjádřil svůj názor na dostavbu staroměstské radnice.

Pro Dílo navrhuje celou řadu typových variabilních nábytkových dílů.

Pozoruhodné jsou jeho práce na pomnících a náhrobcích, které sice nebyly soustavnou činností, ale vždy byly zpracovány s výtvarným zaujetím a architektonickou čistotou.

Rozsah práce J.E.Kouly je velmi široký - od drobné architektury, návrhů obytných budov, zvláště rodinných domů, jejich interiérů, nábytkových souprav až po urbanistické studie, projekty instalací a výstavních budov a soutěžní návrhy. Neocenitelná je jeho publikační činnost a pedagogické působení na školách architektury.

Připomínáme si stoleté výročí jeho narození vzpomínkou na architekta, který s neobyčejnou tvůrčí potencí je nesmazatelně zapsán do vývoje naší moderní architektury a výtvarného umění. Šíře jeho vzdělání a zájmů byla enormní. Byl jedním z plejády architektů - tvůrců, kteří vešli do historie. Vzpomínají na něho jeho žáci, které během svého pedagogického působení vedl a kterým byl vždy lidským a uměleckým vzorem, i všichni kolegové, kteří se s tímto vzácným člověkem stýkali.

RECENZE, INFORMACE

Pavel Vlček a kolektiv: Umělecké památky Prahy. Staré Město, Josefov,

Academia, Praha 1996, 640 stran, 480 Kč.

Dlouho očekávaný a potřebný soupis a popis uměleckých památek na území hlavního města konečně začíná vycházet. Vědomě navazuje na čtyřsvazkové Umělecké památky Čech, které byly vydány v letech 1977 - 1982. Záměr vydat takovýto nově pojatý soupis byl ohlašován již v prvním svazku této knihy v r.1977, k jeho uskutečnění bylo však třeba bezmála dvaceti let.

Stejně jako památky „české", tak i soupis pražský sestavovali a zhotovili pracovníci Ústavu dějin umění Akademie věd ČR (dřívější Ústav teorie a dějin umění ČSAV) s externími spolupracovníky. V roce 1991 bylo rozhodnuto o započetí prací na knize, dva roky poté byly získány finanční prostředky z Grantové agentury AV ČR (každý dnes vydává z grantů...) a minulý rok se první svazek - Staré Město a Josefov - objevil v knihkupectvích. Jeho editorem je PhDr.Pavel Vlček z ÚDU AV ČR. Svazek druhý bude obsahovat Nové Město a Vyšehrad, třetí Malou Stranu a Hradčany, a čtvrtý zbylé části Prahy. Zatím se však nepočítá s aktualizací soupisů v bývalých mimopražských obcích (dnes k Praze připojených), obsažených již v soupise „českém"; doufejme, že editoři tento záměr přehodnotí, mnoho památek svoji podobu změnilo, mnohé objekty ubyly a také hlediska ohodnocení jsou dnes jiná.

Úvodních padesát stran zaplňuje devět hutných shrnujících statí k jednotlivým uměleckým obdobím vývoje Prahy, od pravěku až do roku 1995, a velmi užitečná poslední stať o obrazových a písemných pramenech k dějinám staroměstských domů. Do závěru stati R.Šváchy o období po druhé světové válce je ale rozhodně nutné k informaci o nově vzniklém Pražském grémiu (1993), jakožto organizaci ochránců památek, přiřadit i Klub Za starou Prahu s jeho staletou, úspěšnou tradicí.

Následuje samotný soupis, rozdělený tematicky na kostely (abecedně podle patrocinia), mosty, brány a věže, budovy (vzestupně podle popisných čísel), kašny a sochy ve Starém Městě; v Josefově pak na synagógy, budovy, hřbitovy a sochy. Pokračuje seznam zkratek a seznam použité (nebo jen doporučené?) literatury. V rejstříku ulic najdeme historii vzniku a proměny názvů ulic, a seznam čísel orientačních s odkazy na popisná čísla staroměstských domů zařazených do soupisu. Následuje rejstřík budov, domovních znamení a (pouze!)

zaniklých kostelů. Snad vyčerpávající je index jmen s datem narození a úmrtí, a profesí (popř. jednoslovnou charakteristikou) dotyčného.

Struktura zpracování hesel jednotlivých objektů je stanovena a naznačena v předmluvě: umístění, název, krátká historie objektu, popis vnějšku a vnitřku, seznam nejdůležitější zjištěné literatury, pramenů a ikonografie. Obrazový doprovod tvoří jednak důležité plány a půdorysy, jednak fotografie a kresby dokumentující ve většině případů starší, nedochovaný stav.

Základem pro jednotlivá hesla byly jistě údaje z tzv. pasportizace objektů, systematicky prováděné po několik desítek let. Otázkou zůstává, nakolik byly údaje z „pasportů" ověřeny a (ne)aktualizovány v terénu, stejně tak i přebírané informace (a dezinformace) z literatury. Tu se jedná také o mobiliář(!) - o způsobu dokumentace leccos napovídá i nepochopitelný fakt, že v popisovaných inventářích kostelů není zmíněn ani jediný zvon, a to přesto, že ve staroměstských kostelích nalezneme zvony velmi hodnotné, mezi nimi kupř. nejstarší datovaný zvon v Praze (1455) v kostele sv. Havla, nebo Jarošův známý mariánský zvon v jižní věži Týnského chrámu (1549). Je dobré, že alespoň nápisy z některých jiných památek epigrafických jsou doslovně citovány.

Popis objektů je velmi podrobný a vyčerpávající svými informacemi. Pro koho jsou určeny? Doufejme, že nejen pro odborníky, že i pro veřejnost bude nepostradatelná kniha užitečná.

Nad tiráží vzadu stojí vytištěno, že text nebyl na žádost editora (P.Vlčka?) jazykově upravován. Na archaizaci pravopisu má právo každý, i když se někdy zdá, jako by k umělecko-historickému jazyku byla zpětně dosazována (konsola, risalit, residuum...; proč zůstaly „vitráže"?), nepatří k němu však.

Ovšem archaizace, přímo historizace plánu centra Prahy na přídeštích (snad omylem nebyl aktualizován) je mnohem závažnější: najde dnes někdo (z mladých - *ti* mají poznávat) Náměstí primátora Václava Vacka, nebo Státní knihovnu ČSSR? O úmyslně zvolenou, historickou plánovou přílohu snad nejde, i hledání v rejstříku je zdlouhavé.

Dlouho očekávaná publikace je tedy na světě. A povedla se - při všech výhradách. Doufejme, že *zanedlouho* vyjdou i její další díly, včetně errat a dodatků, aby každý Pražan mohl mít umělecké i historické bohatství ve své knihovničce a mohl se kdykoli poučit i potěšit.

Bylo by jistě užitečné pomyslet na vydání posléze kompletního pražského soupisu uměleckých památek např. na médiu CD-ROM, aby našel ještě všestrannější (a snazší) využití.

Radek Lunga

Kateřina Bečková - Miroslav Fokt: Svědectví Langweilova modelu Prahy,

Schola ludus - Pragensia, Muzeum hlav.města Prahy, Praha 1996, 250 stran, 525 Kč.

Po bok zázračného Langweilova modelu přibyla zázračná knížka, jejíž vysoce kvalifikovaný, poutavý text prostupují krásná, citlivě a zodpovědně zvolená vyobrazení.

Aplikoval jsem Langweilův model jakožto ikonografický, historický pramen pro poznání architektonického vývoje Prahy již od samého počátku stavebně-historického průzkumu v roce 1951. Tehdy byly jednotlivé části modelu dosti nešetrně uloženy v bednách v sousedství Betlémské kaple. Oceňuji proto zcela mimořádný význam knihy Kateřiny Bečkové a Miroslava Fokta. Představuje klíč k otevření nesčetných tajemství modelu, který je sám o sobě jedinečně působivým exponátem, ale bez širokých vypovídacích možností. Model zachycuje architektonický vzhled historické Prahy bez okrajových částí Hradčan, bez Nového Města s Vyšehradem na přelomu dvacátých a třicátých let 19. století. Dokumentuje podobu nedohledného množství staveb, jež v průběhu následujících 160 let zanikly nebo byly podstatně přestavěny. V přemnoha případech je Langweilův model jediným svědectvím podoby zaniklé architektury. Umožňuje, ovšem v nestejné míře, její časové zařazení v rámci mnohasetletých architektonických proměn našeho hlavního města.

Vyčerpávající zobrazení modelem zachycených staveb v celé jejich půdorysné i hmotové složitosti bylo by nad možnosti každé publikace. U vědomí této skutečnosti autoři vybrali s velkou péčí jednotlivé záběry, právě s důrazem na přednostní dokumentaci zaniklých architektur. Tento přístup svědčí o hlubokém pochopení dané problematiky a o záměru předvést Langweilův model jako jedinečný pramen poznání zaniklé architektonické krásy, nikoliv pouze jako vysoce působivý barevný exponát. Ostatně všechna vyobrazení jsou velmi krásná a přitažlivá.

Úvodní část knihy je věnována velmi obšírnému životopisu tvůrce modelu, jehož těžký osud je věrným svědectvím období ponapoleonského pauperizmu, ozářeného jen nepatrnými paprsky vyšší kulturnosti. Lze považovat za opravdový zázrak, že v těchto podmínkách se zrodilo tak velkolepé dílo a že dokonce nezaniklo. Osudy Antonína Langweila byly zpracovány s velkou historickou akribií s použitím dobových historických pramenů.

Hlavním cílem knihy je důsledné úsilí o maximální využití modelu pro poznání architektonických proměn Prahy v následném půldruhém století. Již

v úvodní stati *Proměny Langweilovy Prahy nejprve v celkovém pohledu* je shromážděno mimořádné množství údajů o přestavbách a hlavně novostavbách domů na Starém Městě a na Malé Straně od třicátých let minulého století až do doby před druhou světovou válkou.

Následuje těžištní část knihy. Pražské území na modelu zobrazené je rozvrženo do 12 kapitol. Každé předcházejí dvě plánové skici. První, odvozená z Jüttnerova plánu, obsahuje vyznačení domů po vzniku Langweilova modelu zbořených a radikálně přestavěných. Druhý plánek, zachycující současný stav, uvádí všechny objekty nově vystavěné po roce 1837. Je to sám o sobě pohled velmi skličující, který nabádá s tragickou vážností ku strategickému zastavení všech dalších velkých přestaveb a novostaveb na historické pražské půdě.

V rámci jednotlivých kapitol se odvíjí nesmírně poutavý a poučný text, provázený vhodně volenými fotografickými záběry. Je to zdroj nepřeberného poučení o osudech jednotlivých objektů, případně souborů analyzované části Prahy. Jsou zmiňovány starší osudy jednotlivých domů, případně veřejných budov, i jejich podoba a slohové zařazení v době vytvoření modelu. Návazně jsou uvedeny jejich proměny v následujících desetiletích. Shromážděné údaje představují skvělý soubor podkladů pro poznání architektonického obsahu historických čtvrtí, dokumentovaných Langweilovým modelem. V mnoha případech jsou zmíněni i architekti novostaveb a přestaveb. Nechybí ani zajímavé poznámky kulturně historické. Studium krásné knihy otevírá pole pro samostatný výzkum. Připadáme si, jako bychom procházeli neznámým historickým městem a mohli analyzovat i hodnotit jeho výtvarnou krásu. V tomto poutavém pocitu tkví jeden z nejpozoruhodnějších rysů knihy Kateřiny Bečkové a Miroslava Fokta. Při jejím pročítání prožíváme neuvěřitelná dobrodružství, objevujeme tajemný, neznámý svět výtvarné krásy. Velmi instruktivní je závěrečný rejstřík, obsahující seznam objektů, řazených podle popisných čísel.

Kniha je prvním vědeckým zpracováním Langweilova modelu, které se nespokojuje s představením jeho výtvarné krásy, ale klade důraz na co nejširší uplatnění jeho velkolepé dokumentační hodnoty. Je to knížka půvabná a současně vysoce poučná. Zachytila na svých stránkách takřka nedotčenou krásu historické Prahy nedlouho před zahájeních jejích ničivých přestaveb. Pročítání knihy připomíná dobrodružnou pouť za poklady.

Dobroslav Líbal

Josef Hrubeš - Eva Hrubešová: Pražské domy vyprávějí... II,

Orion, Praha 1996, 206 stran.

Již podruhé sebráno v knihu dvaapadesát portrétů pražských domů, statků, usedlostí, kostelů, mlýnů a dalších stavebních upomínek na časy pominulé. Nejde o systematického psaného průvodce po Praze, přesto se však čtenář - Pražan stane poutníkem a projde všech deset pražských čtvrtí, aby poznal na vlastní oči skutečná dějiště tolika událostí v knize popsaných. Kniha - vlastně jednotlivé její částky - nebyla koncipována jako průvodce; ale stává se jím. Co je dobré - na rozdíl např. od Dudákova Pražského poutníka, abychom připomněli podobnou produkci novější, nemusí čtenář vycházet hned do terénu, ale příjemně si počte doma, zavzpomíná na znalosti z dějepisu, některé domy pozná, některé ne, tu se poučí, a pak teprve se vydá poznávat. Zná už ostatně asi první díl knihy (o kterém si čtenáři Zpráv přečetli v minulém čísle), který - soudě podle nutnosti dotisku - byl dobře prodejný. Také ilustrace Karla Stolaře knihu opět velmi vhodně doplňují. Potěšuje, že ač autoři přinášejí příběhy někdy hodně kořeněné, neztrácejí na úrovni odborné.

Malou chybičku - zrcadlově převrácený historický pohled přes řeku na Malou Stranu na přední předsádce - shovívavý čtenář buď přehlédne, nebo jistě omluví. Do třetího dílu snad jen doporučení zpřesnit údaje v seznamu použité literatury; pro toho, kdo by se chtěl dozvědět více.

Autoři čtenářům prozradili nejen něco ze stavebního a uměleckého vývoje, ale napsali i o mnohém z každodenní historie, o zapomenutých i známých jménech, skutcích, skutečnostech a událostech. A vyprávění pražských domů je zajímavé, upoutává, a čte se dobře. Vybízí k poznání - a tak tomu má být.

Radek Lunga

Zdeněk Hojda - Jiří Pokorný : Pomníky a zapomníky,

Paseka, Praha-Litomyšl 1996, 284 stran, 248 Kč.

V roce 1993 vycházel v časopisu Tvar seriál o pražských i mimopražských pomnících. Oba autoři později jednotlivé kapitoly rozšířili a doplnili, a tak v letošním roce vyšla ucelená monografie - „kniha esejů" o pomnících - „Pomníky a zapomníky".

Prvním z autorů je Zdeněk Hojda - historik zabývající se raně novověkými dějinami, též umělecký historik, působící na Filozofické fakultě UK v Praze. Jiří Pokorný se badatelsky věnuje 19.století, pracuje v ústředním archivu odborů, vyučuje na Pedagogické fakultě UK v Praze.

Kniha přináší mnohé příběhy zapomenutých i dosud stojících pomníků. Ve dvaceti kapitolách najdeme jak pomníky z minulého století, tak i pomníky současné - polistopadové, a to nejen nové (Pamětní deska Jana Palacha na budově Filozofické fakulty UK v Praze), ale i znovuodhalené (Pomník biskupa Jana Valeriána Jirsíka před Černou věží v Českých Budějovicích, pomník Vojtěcha Lanny st. v budějovických městských sadech). Text knihy je doplněn bohatou obrazovou přílohou, fotografiemi jednotlivých pomníků, kresbami a karikaturami. Je připojena bibliografická poznámka (stručná bibliografie k jednotlivým kapitolám a výběrový soupis literatury o pomnících), osobní a místní rejstřík.

Vztyčování a strhávání pomníků není zdaleka ryze český problém. Kromě postkomunistických zemí, které se v posledních letech musely vyrovnat se změnou politického režimu, se s jakousi „obnovou národních tradic" potýkají např. i v sousedním Německu. Už v 80.letech začal v tehdejší NDR velmi opatrně proces vyrovnání se s tradicemi pruského státu, jenž nabyl na síle v roce 1991 po sjednocení Německa a aktuální zůstal dodnes.

K největšímu rozvoji vztyčování pomníků došlo v českých zemích koncem 19.století. Následovaly čtyři velké vlny strhávání a znovuinstalování pomníků: po r.1918, za protektorátu, po r.1948 a po listopadu 1989.

Pomník je dnes chápán jako socha nebo sousoší stojící na veřejném prostranství. Pro autory však není východiskem definice pomníku jeho forma. Pomník chápou především jako symbol, okolo něhož se vytvářejí určité mýty a stereotypy, pak teprve jako umělecké dílo. Také proto se autoři zaměřili na ty pomníky, u nichž byly takovéto stereotypy zřejmé (mariánský sloup, pomník maršála

Radeckého, Jana Husa, Františka Palackého, T.G.Masaryka) a naopak rezignovali na pomníky „nepolitické". Do pozadí tudíž ustoupily i umělecké aspekty pomníkové tvorby.

Mnoho pomníků však v knize chybí, autoři se např. zcela záměrně nevěnují pomníkům na válečných polích a pomníkům náhrobním. Další pomníky, mnohdy i významné, zde nejsou z důvodů čistě technických, do této knihy by se už nevešly.

Velkou pozornost věnovali autoři pomníkům pražským, méně důslední byli u pomníků na českém venkově a až na malé výjimky v tematických kapitolách zatím zcela vypustili pomníky moravské.

Čtenář, který od knihy očekával detailní umělecký popis pomníků, bude asi zklamán, ostatně nebylo to jejím účelem. „Pomníky a zapomníky" přispívají k pochopení dějin 19. a 20.století, představují pomníky jako fenomén politický a nikoliv pouze umělecký.

Marta Levorová

Vladimír Kupka: Pevnost Praha,

9. svazek edice Pevnosti,
Jan Škoda - FORTprint, Dvůr Králové n.L. 1996, 91 stran.

Edice se převahou soustředila na fortifikační problematiku 20. století. Proto je vydání stručné studie o vývoji pražských opevnění od samého počátku až do první poloviny 19. století příjemným překvapením. Taková komplexní monografie, byť přehledná pouze zčásti, Praze dosud chyběla. Přispěje rozhodně velmi účinně i k propagaci tohoto velmi důležitého urbanistického i architektonického faktoru. Za nepříliš vhodný považuji název publikace. Vztahuje se totiž až na období pobělohorské, ve středověku šlo totiž o soubor samostatně opevněných městských útvarů, který rozhodně nevytvářel pojem „pevnosti". Autor publikace soustředil doposud svůj odborný zájem na dobu novější až současnou. Tato skutečnost se poněkud projevuje v určité disproporci obsahové, kapitola věnovaná bastionové fortifikaci je rozsáhlejší než první stať věnovaná středověku. První

kapitola mi také připadá příliš faktografická, bez pokusu o zhodnocení příslušné etapy fortifikací v rámci středoevropském, případně evropském. Tato připomínka platí již pro románské opevnění Pražského hradu s půdorysnou pestrostí věží, zesilujících jižní úsek hradby. Aplikace těchto věží je rozhodně velmi pozoruhodná a zejména též i jejich půdorysná i hmotová rozmanitost.

Velmi ožehavá je otázka mimořádně monumentálního opevnění Starého Města pražského, jehož celková skladba rozhodně nedpovídá době vzniku již za Václava I. Je tu nevyjasněná otázka Hlubinkova zjištění při stavbě Fantova Ministerstva průmyslu na Františku i problém vnějšího příkopu, který se definitivně zasypával až v osmdesátých letech 18. století.

Nepodařilo se mi ověřit údaj o nároží Písecké brány u paláce čp. 158-III ve Valdštejnské ulici. Není jasné, proč autor uvedl, že opevnění johanitské komendy z roku 1253 zmizelo beze stopy. Ve skutečnosti se částečně zachovalo včetně věží.

Považuji za vyloučené, že by velkolepé opevnění Nového Města postrádalo parkán, který byl typickou a zcela neodmyslitelnou součástí českého fortifikačního systému, vytvořeného Přemyslem Otakarem II. Nelze zcela souhlasit s autorovým závěrem o nedobytnosti Prahy. Mohlo to platit pouze v době vrcholného středověku, kdy se dosud neuplatnilo obléhací dělostřelectvo. Zvláště novoměstské opevnění, ohrožované stoupajícím terénem k východu a vrchem Vítkovem bylo z hlediska obrany dosti problematické. Tím více musíme hodnotit její úspěch při švédském obléhání v roce 1648.

Velmi pozitivně je nutno hodnotit údaje publikace o fortifikační aktivitě v průběhu třicetileté války, jež představovala jakousi přípravu pro proměnu Prahy v raně barokní pevnost, z hlediska obrany ovšem nedostatečnou od samého počátku. Praha až na malé výjimky zcela postrádala opevnění předpolí. Postrádám vysvětlení smyslu Strahovské brány z roku 1619, která souvisela s opevněním dosud nechráněného Pohořelce.

Jako celek hodnotím knížku o pražském opevnění velmi pozitivně a doporučuji ji vřele všem badatelům o Praze, ale i jejím ctitelům. Rozšiřuje výrazně obzory našeho poznání.

Dobroslav Líbal

PODĚKOVÁNÍ DÁRCŮM

Tito přátelé, příznivci a členové Klubu Za starou Prahu rozmnožili klubovní knihovnu a sbírky svými dary:

nakladatelství MILPO, Praha 3: Kniha o Praze 3; Kniha o Praze 4 (ed.P.Augusta); Kniha o Praze 2 (ed. P.Augusta); Kniha o Praze 5 (ed. D.Broncová); JUDr. **Zdeněk Dušek**, Praha 4: V. V. Štech, Zmizelá Praha I. Staré Město, 1918; Zmizelá Praha I - V, 1945 - 1948; Umělecké památky Čech 1 - 4, 1977 - 1982; V. V. Štech, Pražská domovní znamení 1, 2, 1943; M. Majerová, Praha, 1955; J. Okrouhlíková, Sto let Uměleckoprůmyslového musea Praha 1985; E. Sedláčková, Chrám sv. Mikuláše na Malé straně, 1941; J. Čárt, Německý Brod, 1921; J. Šanda, Česká vesnice, 1947; A. Novotný, Pražské cechovní truhlice a korouhve, 1948; K. Novotný, Karlův most, 1917; Z. Wirth, Pražské hřbitovy I. Olšany, 1923; V. Wachsmanová, Loreta na Hradčanech, 1941; V. V. Štech, Zmizelá Praha I. Staré Město, 1916; Šematismus obce Král. Vinohrady u Prahy, F. Borový (ed.), 1874; O. Klauber, Prag und Umgebung, Berlin 1913; Průvodčí po Praze, 1882; Řivnáčův průvodce po království Českém, II. mapy a plány, 1882; Řivnáčův průvodce po Praze a okolí, 1885; V. Kurz, Z Prahy do Podmokel, 1897; V. Kurz, Studentův průvodce po Praze, 1901; Vilímkův rádce a průvodce Prahou, 1905; A. Matějček, Jindřichův Hradec I. Zámek, 1917; The Kingdom of Bohemia and Prague, 1913; arch. V. Němeček, Jubilejní plán hl. m. Prahy, 1938; J. Kafka, Praha; J. Kafka, České Středohoří; J. L. Turnovský, Z Prahy do Svatojanských proudů, 1888 a 1898; A. L. Kaiser, Praha očima pokrokového člověka; F. Klutschak, Der führer durch Prag, 1841; Zlaté zápisy. Památka vděčnosti na obnovení Karlova Týna, ..., na dostavení Chotkových sadů, 1841; Architektura v českém národním dědictví, 1961; M. Lejsková - Matyášová, Od Špitálska ke Karlínu, 1967; Pražské historické motocykly, 1987; M. Pistorius, Praha v grafice pěti století, 1989; J. Emler, Praha 1750 - 1850, 1916; J. Patera a J. Blažková, Pražská keramika V. J. Sommerschuha, 1942; J. Blažková, Malostranský hřbitov v Košířích, 1940; pozvánka „Večer Klubu Za starou Prahu" v hotelu Palace 3. března 1913; Praha královská, J. Kafka (ed.); Industriální architektura, E. Hlaváček a B. Frágner (ed.), 1990; F. Schulz, Josef Jungmann, 1873; J. Vopařil, Josef Hlávka, 1980; J. Soukup, Pražské mosty, 1904; K. Chytil, Doba klassicismu a empiru v Praze, 1908; A. Dolenský, Vincenc Morstadt; O. Mertlíková, Josefov, 1987; H. Zápal, Marianská Tejnice u Kralovic, 1921; V. Černá, Rokycany, 1946;

F. Středa, Zmizelá Plzeň, 1917; A. Wenig, Veltrusy, 1917; F. Čupr, Plan und Einrichtung der in der Nähe von Prag neu begründeten Lehr- und Erziehungsanstalt, 1854; Plán král. hl. města Prahy s okolím; Vilímkův plán Prahy a obcí sousedních, 1912; Nejnovější plán král. hl. m. Prahy s okolím; Plán Velké Prahy, V. Grgurič (ed.); Hollar č. 4, XXIII/ 1951; Světozor č. 2, 17. X. 1929; p. **Jiří Heger**, Praha 1: Bertramka, věstník Mozartovy obce v ČR XXIII, č. 3-4; 1992 XXIV, č. 1-4, 1993; J. Motyčka, Karlštejn, 1946; J. Plavec, František Škroup, 1946; J. Petrů, Podzámecká zahrada v Kroměříži, Brno 1975; J. Halada, Lexikon české šlechty I - III, 1993 - 1994; Trvalé bydliště Praha, I. Šmoldas (ed.), 1986; A. Birnbaumová, Vázy v zahradě zámku Troja u Prahy, 1927; J. Jindrová, Kostel sv. Kateřiny, 1968; A. Bauerová, Národní kulturní památky Středočeského kraje, 1984; V. Štěpán, Národní divadlo 1883 - 1983; Břevnov včera a dnes, 1971; České malířství 19. století. Průvodce expozicí v Anežském areálu; J. Pasáková, Praha v díle Vincence Morstadta, 1983; K. Bečková, Procházky starou Prahou, 1990; Střední Čechy, mapa 1 : 200 000, 1986; soubor novinových výstřižků; E.Hradecký, Bertramka; Toulky hudební Prahou; R.Tomášek-J.Kratochvil, Výlety do okolí Prahy; E.Poche, Zlatá ulička na Pražském hradě; Bedřich Smetana a výtvarné umění. Průvodce výstavou; JUDr. **Oldřich Hora**, Praha 1: soubor novinových výstřižků 90. let; p. **Tomáš Kleisner**, Praha 4: Vlastivědný sborník Pelhřimovska 1/1990; Zasloužilý umělec Raimund Ondráček - malířské a restaurátorské dílo, 1983; Novinky Nadace OF, 2/ 1996; soubor novinových výstřižků 80. a 90. let; p. **Karel Ksandr**: Architekt Josef Zítek - katalog díla, 1996 (editor K.Ksandr); p.**Radek Lunga**, Praha 8: Pražský sborník historický 1964; Tábor 6/ 1979, č. 2 a 3; Umění a řemesla č. 3/ 1991; R.Bernášek, Lysolaje 1227-1977; PhDr. **Helga Turková**, Praha 5: soubor novinových výstřižků z 90. let; Dr. **Vladimír Váňa**, Praha 2: J. Faltin, Z dějin Dejvic a Šárky, strojopis 1954; J. Adamec, Starou i novou Prahou, 1929; p. **Marek Pisko**, Praha 1: Praha /fotografické pohledy, 1940/, JUDr. **Luboš Zemek**, Praha : Památky a příroda roč. 4-14 (1979-1989), roč.6, 1981, č.4, 6, 1975, č.1; Poklady Archivu České koruny. Nejcennější listiny českého státu 1158-1743, 1988; DLW Nachrichten. Zeitschrift für Architektur und Innenausbau, seš. 45-52, 1967-1971; V.Nekuda, Pfaffenschlag. Zaniklá středověká ves u Slavonic, 1975; Za českou slávou. Pouť Evropou po stopách české minulosti. Cyklus obrazů (ed.K.Hipman); Sborník Kruhu přátel Muzea hl.m. Prahy 1, 1988; Z.Váňa: Přemyslovský Libušín. Historie a pověst ve světle archeologického výzkumu, 1973; I.Borkovský, Levý Hradec. Nejstarší sídlo Přemyslovců, 1965; I.Pleinerová, Březno. Vesnice prvních Slovanů v severozápadních Čechách, 1975; V.Hrubý, Staré Město-Velehrad. Ústředí z doby Velkomoravské říše, 1964; Praha 5. Soubor grafických listů Vojtěcha Kubašty, 1979; Tři desetiletí vývoje a budování obvodu Prahy 5; Archaelogica historica roč.1-11, 1976-1986; Turista, roč. 17-29, 1978-1990; Národní album. Sbírka podobizen a životopisů českých lidí, 1899; F.A.Šubert, Národní divadlo v Praze. Dějiny jeho i stavba dokončená, 1881; PhDr. **Kateřina Bečková**: Svědectví Langweilova modelu Prahy (K.Bečková-M.Fokt); **Společnost přátel starožitností českých:** P.Sommer, Sázavský klášter; Sborník společnosti přátel starožitností 4/1996; ing. **Vlastimil Lebr**: soubor autorských grafických listů-linorytů z let 1976-1996.

Všem dárcům patří dík.

SYMPÓZIUM

O DÍLE A ŠKOLE PROF. PhDr. VOJTĚCHA BIRNBAUMA

Uspořádal Klub Za starou Prahu dne 5.11.1996 v prostorách dominikánského kláštera v Praze 1, Husově ul.

Vojtěch Birnbaum (1877 - 1934)

ÚVODNÍ SLOVO

Josef Hyzler

Klub Za starou Prahu pokládal za svoji povinnost při příležitosti blížícího se 120. výročí narození prof. PhDr. Vojtěcha Birnbauma připomenout jeho dílo a školu jeho pedagogické činnosti na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze.

Mimo svou vědeckou a učitelskou činnost se prof. Birnbaum velmi výrazně a pozitivně angažoval ve dvacátých a počátkem třicátých let v praktické činnosti Klubu, kde byl několikrát předsedou a po mnoho let členem domácí rady Klubu, jehož odbornou a morální prestiž posunul na nejvyšší úroveň.

Díky pochopení církevního řádu dominikánů bylo dne 5.11.1996 uspořádáno v prostorách kláštera vědecké sympózium za přizvání předních badatelů a znalců díla a školy prof. Birnbauma.

Budiž mi dovoleno, abych i já několika větami vyjádřil své osobní svědectví vztahu k dílu a osobnosti p. profesora V. Birnbauma.

Po druhé světové válce jsem přišel do Prahy jako mladý člověk studovat Vysokou školu architektury. Spolu s ostatními přáteli přišlými rovněž většinou z venkova, jsme se ocitli v ideovém zmatku této poválečné doby, kdy dosavadní společenské, kulturní, etické i duchovní hodnoty byly deklasovány a místo nich byly propagovány nové, pro nás racionálně málo přesvědčivé. Časem se z nás, kteří jsme studovali většinou výtvarné nebo humanitní obory, vytvořila studentská skupina kolem paní prof. PhDr. R. Vackové a PhDr. J. Zvěřiny a zde jsme nacházeli žádoucí odpovědi v oblasti umění, estetiky a etiky z pozice křesťanského myslitele v protikladu k současným liberálně-individualistickým a marxistickým teoriím.

Spádem událostí po roce 1948, kdy paní profesorka a dr. J. Zvěřina byli odsouzeni a žalářováni, byli jsme i my v různé míře policejně šikanováni. Dva z nás, dnes již zemřelí akademičtí malíři František Šlegl z Domažlic a Jan Dostál žijící v exilu v Holandsku, byli následně dlouhodobě vězněni. Všichni se cítíme zavázáni za zprostředkování myšlenky a pomoc v světonázorové orientaci v této době. Naše úcta a obdiv patří heroické statečnosti a osobní oběti, kterými paní profesorka platila za duchovní hodnoty, které vyznávala.

Ještě jako student architektury jsem se sblížil s prof. dr. Oldřichem Stefanem při průzkumných a projekčních pracích na rekonstrukci kláštera sv. Anežky na Františku a o něco později s prof. dr. Václavem Richterem z Brna při katalogizaci románské architektury na Moravě. Oba vysokoškolští učitelé byli žáky prof. Birnbauma, každý z obou byl však jinak vědecky vyprofilován. Oba, zvláště prof. Stefan, se cítili hluboce lidsky zavázáni morálními a vědeckému etosu prof. Birnbauma, jemuž se cítili závaznými a zodpovědnými dědici.

Třetím mým kontaktem s okruhem prof. Birnbauma byla osobnost jeho žačky a později manželky, paní dr. Alžběty Birnbaumové, mezi jejíž přátele jsem v 50. a 60. letech patřil. Paní dr. A. Birnbaumová byla výraznou osobností a cítila se být strážkyní duchovního odkazu pana profesora.

Zůstal jsem v kontaktu s paní doktorkou i v době jejího věznění a v roce 1968, již po její smrti (+ 19.11.1967), jsem byl vyzván k soudnímu vyhlášení osvobozujícího rehabilitačního rozhodnutí.

Ve zdůvodňující části výkonný soudce vysoce hodnotil mimořádně statečný postoj paní doktorky již během vyšetřovací vazby, kdy ona ke svým kritickým výhradám vůči tehdejší moci, pro které byla zatčena, nehledala polehčující okolnosti, ale přinášela do protokolů stále nové důkazy o oprávněnosti své kritiky.

Závěrem mne příslušný soudce přátelsky požádal, aby statečný případ paní dr. A. Birnbaumové nebyl zapomenut, ale veřejně připomínán, což činím i při této vzpomínkové příležitosti.

VOJTĚCH BIRNBAUM
- UMĚLECKÝ HISTORIK A PAMÁTKÁŘ

Dobroslav Líbal

Úvodem si dovolím poděkovat Klubu Za starou Prahu za uspořádání tohoto kolokvia k poctě profesora Vojtěcha Birnbauma. Klub vzdává tím úctu světovému českému vědci, někdejšímu svému členu a hrdinnému bojovníku za Prahu.

Základním materiálem tohoto příspěvku je vynikající studie doc.Ivo Hlobila Vojtěch Birnbaum, život a dílo v dobových souvislostech, tvořící závěr edice vybraných statí Vojtěcha Birnbauma, vydaných v roce 1987 pod titulem Vývojové zákonitosti v umění.

Nemám ovšem v úmyslu představiti nový celkový pohled na vědecký život Vojtěcha Birnbauma dle pramenů a literatury, ale pokusím se osvětlit jeho zjev na podkladě mých setkání s osobami jemu blízkými i na základě vlastního hodnocení Birnbaumova díla.

Birnbaum zemřel náhle a předčasně 30.května 1934. Na dějiny umění jsem nastoupil po absolutoriu práv na podzim tohoto roku, takže jsem se s profesorem Birnbaumem nikdy nesetkal. Poznal jsem však většinu jeho nejvýznamnějších žáků. Jako student jsem se stýkal s mladým Vladimírem Denksteinem, tehdy pracovníkem Jihočeského muzea v Českých Budějovicích. Byl zcela prostoupen úctou, ale také bázní před odborným soudem svého učitele. Velice blízký byl Birnbaumovi profesor Oldřich Stefan, s nímž jsem byl v intenzivním kontaktu od doby druhé světové války. Emanuel Poche se považoval do jisté míry za žáka profesora Chytila. Naproti tomu bezmezně vášnivě byla oddána Birbaumově památce Růžena Vacková. Manželka pana profesora, Alžběta Birnbaumová, posuzovala neúprosně české uměleckohistorické prostředí podle někdejšího vztahu k profesoru Birnbaumovi. V tom směru vynášela soudy mimořádně přísné a apodiktické. Poměrně dosti často hovoříval o Birnbaumovi můj učitel profesor Cibulka, který o něm mluvil s velikou úctou prostoupenou líčením některých půvabných veselých historek ze života, což bylo pro profesora Cibulku typické.

Naproti tomu daleko méně jsem o Birnbaumovi hovořil s naším senohrabským sousedem profesorem Matějčkem. Hrála tu určitou roli odchylnost základního odborného zájmu v rámci bádání o středověku.

Již na samém počátku musím s velkým obdivem zdůraznit Birnbaumovu všestrannost. Soustřeďoval se na problematiku proměn architektury v celé její šíři a současně s plnou intenzitou své silné osobnosti vystupoval jako památkář. Znal jsem dobře všechny jeho vědecké vrstevníky. Památkářem byl vlastně jediný Birnbaum. Problematika památkové péče nebyla blízká profesoru Matějčkovi, ačkoliv byl ve svém mládí památkovým pracovníkem. Velmi okrajový vztah měl k památkám i profesor Cibulka. Měl jsem možnost to poznat v rámci práce Komise pro obnovu Karolina, kde jsem vlastně do jisté míry, tehdy nevědomky, figuroval jako Birnbaumův nástupce. Problematika památkové péče byla naproti tomu velmi blízká žáku pana profesora, profesoru Stefanovi, což bylo podmíněno i jeho původní architektonickou profesí.

Nezmínil jsem se dosud o vynikajícím žáku profesora Birnbauma, brněnském profesoru Václavu Richtrovi, který se patrně považoval za přímého Birnbaumova nástupce a pokračovatele. Z temných příčin byl totiž pan profesor Richter mým neúprosným kritikem, takže k mému skutečnému kontaktu s ním vlastně nedošlo.

Studie a práce na vídeňské univerzitě ve vědecky bohatých letech před první světovou válkou založily světovost Birnbaumova vědeckého badání. Byl a je vlastně doposud jediný náš světový uměleckohistorický badatel, který šíří svých studií zabral evropský umělecký vývoj. Birnbaum se zabýval velmi intenzivně světem antiky i raně křesťanské architektury s plným uplatněním vědeckých kritérií. Velmi správně rozšířil uměleckohistorický analytický pohled na oblast starověku, doménu klasické archeologie, kterou zpracoval poněkud odchylnými metodami poznání a hodnocení. V uvedeném směru je dílo Birnbaumovo podivuhodně moderní. V této souvislosti si musíme uvědomit celkové prostředí, specifické pro uměleckohistorické bádání ve střední Evropě. Zatímco v Anglii, Francii, Itálii se místní badatelé soustřeďovali na díla domácí - pravda, v obou prvně jmenovaných zemích poněkud zastaralou metodou - tak ve střední Evropě představovalo domácí umění jen okraj zájmu. Převaha pohledů mířila do cizích zemí a často i časově velmi vzdáleného období. Tato atmosféra vtáhla do sebe i první období díla Birnbaumova.

Téma Birnbaumovy dizertační práce na vídeňské univerzitě - Starokřesťanská církevní architektura a její vztah k římskému stavitelství - do značné míry předurčila základní Birnbaumovo nazírání. Dostal se tím vlastně do středu problematiky zvané „Orient oder Rom". Od samého počátku byl zásadním a rozhodným přívržencem architektonického primátu Říma. Projevilo se to i v jeho později rozšířené vědecké prvotině o centrálním starokřesťanském kostele v Nazians (Nyssa) v Malé Asii. Dostal se tak záhy do rámce velké polemiky vídeňské školy proti názoru primátu orientálního prostředí ve vývoji starokřesťanské architektury, který drtivě převažoval zejména v prostředí francouzském. Ve Vídni byl hlavním reprezentantem orientální koncepce profesor Josef Strzygowski, který počáteční zajímavost a racionálnost argumentace nakonec potlačil orientálními fantasmagoriemi. Tento špatný vývoj zcela zastřel rané doby Strzygowského práce. Vzpomínám, jak jsme společně se svou budoucí

ženou, oba studenti, četli v kavárně „U černé růže" na Příkopech s velkým zaujetím Strzygowského knihu Kleinasien ein Neuland der Kunstgeschichte. Zamýšleli jsme dokonce po svatbě navštívit velkolepé maloasijské Binbirkilisse; znemožnilo to vypuknutí druhé světové války.

Vyvrcholením Birnbaumových tezí v boji o přednosti západu či východu bylo jeho vlastně nejklasičtější dílo Ravennská architektura, jehož první část prvního dílu vyšla ještě v průběhu první světové války, druhá v roce 1921. Druhý syntetizující svazek již Birnbaum nevydal. Ravennská architektura zapůsobila hluboce na celkovou názorovou atmosféru v našem prostředí. Vědecký český uměleckohistorický svět se zcela jednoznačně, a myslím i jednomyslně, postavil za occidentální tezi. Nebylo možné mít opačný názor, vzpomínám si na osobní zážitek, jak se na jedné cestě v zahraničí, již po druhé světové válce, profesor Cibulka rozohňoval při debatním výkladu o této problematice a já, stoje těsně vedle něho, jsem horlivě souhlasil. Dr. Vilímková, která z privátních diskusí znala mé určité pochybnosti, mi při každém projevení souhlasu šlápla na nohu. Dalo by se říci, že nebylo tehdy vědecky únosné hlásit se, třeba vzdáleně, k orientální teorii.

Skutečným zhoubcem orientalismu byl sám jeho velký „Bahnbrecher" Strzygowski. Jeho velké dílo o arménské architektuře z hlediska materiálové heuristiky stále má základní význam, nikoliv však jeho syntetické závěry.

Po únoru 1948 byla celá záležitost zpolitizována a orientální teorie se stala oficiální. Přihlásil se k ní kupodivu i Václav Mencl.

Dnes s odstupem času mohu vyslovit svůj vlastní názor. Jsem přesvědčen, že jednostranné zdůrazňování ohlasů Říma v starokřesťanské architektuře není úplně přesné. Značně pokročilo poznání římské architektury jako celku, jejíž vynikající reprezentanti se neomezují jen na Apeninský poloostrov a bezprostředně přilehlé oblasti, ale rozvíjeli se originálně právě na východě říše, v Malé Asii a především v Sýrii. Toto území tvořilo dle mého názoru nedílnou tvořivou součást pozdně antického světa, v jehož rámci se vytvořila římská architektura, nikoliv epigonským nebo provinčním způsobem, ale jako původní díla. Existovala tu jakási migrace originálního výtvarného podnětu, s jakou se setkáváme v gotickém světě kolem roku 1300, kdy velkolepá francouzská iniciativa se přesunuje do střední Evropy. Něco podobného lze sledovat i v slohovém období renesance i ve vrcholném baroku. Tragickou rozhodující cézuru tu představuje vpád arabský ve třicátých letech sedmého století, který tento velkolepý architektonický vývoj rázem nelítostně i natrvalo potlačil. Po něm následoval zrod opravdového byzantského umění s určitou tendencí k sebeopakování se a vývojové strnulosti.

Právě starokřesťanská architektura představovala ve stavbách severosyrských (např. Kalb Luzeh, Kalat Seman) díla vývojově vysoké výtvarné úrovně, bez sebemenších stop po nějakém provincialismu. Některé její projevy udivují podnes řadou svých rysů, jakoby předjímajících pozdější západokřesťanský architektonický vývoj. Není divu, že při prvním setkání v minulém století byli francouzští archeologové doslova užaslí a že neměli od počátku nejmenších

pochybností, že narazili na předstupeň předrománského i románského umění jejich vlasti. Tato úvaha poněkud zeslabuje jednoznačné závěry Birnbaumovy a celé české uměleckohistorické školy, aniž by současně úplně potlačovala jejich vnitřní smysl. Tragické vítězství Arabů na Jarmuku v roce 636 představuje, dle mého názoru, zásadní přeryv, obdobně jako tolik jiných osudových bojů světové historie.

Když Vojtěch Birnbaum po první světové válce nastoupil jako vysokoškolský učitel na Karlovu univerzitu v Praze, představovalo to a podnes představuje zásadní zlom v uměleckohistorické české vědě. Jeho nová úloha vysokoškolského učitele, přednostně zaměřeného na vývoj domácí architektury, byla jistě velmi nesnadná.

Je třeba zhodnotit vysoce kladně Birnbaumovu koncepci pojmout od samého počátku poznávání a studium vývoje architektury jako celku, od samého počátku jejího zrodu. Byla to idea nová a současně velmi odvážná. Snad ještě obtížnější byla Birnbaumova cesta za poznáním a prezentací domácí architektury v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Zatímco česká architektura byla opětovně zpracována počínajíc Bernardem Grueberem, Neuwirthem, Branišem, Lehnerem, bylo tzv. rakouské Slezsko naprosto temnou pevninou - zůstává jí zčásti podnes - zatímco na Moravě bylo k dispozici monumentální tendenční, nesystematické a v podstatě nevědecké dílo Augusta Prokopa. Na vše měl Birnbaum velmi málo času. Byl si od samého počátku vědom, že nová uměleckohistorická koncepce architektury českého státu bude vyžadovat rozsáhlý výzkum. Nechtěl a také ani nemohl však čekat s oddálením první syntézy, kterou představuje první díl „mánesáckého" Dějepisu výtvarného umění z r. 1931, obsahující umění románské a gotické. Je to vlastně první syntetický moderní pohled na uvedenou problematiku vůbec. Této skutečnosti jsem si byl plně vědom, když jsem se z podnětu Umělecké besedy, Karla Šourka, již v průběhu druhé světové války, tedy pouhých 10 let po Birnbaumovi, pustil do mé Gotické architektury v Čechách a na Moravě. Proto jsem ani v jediném případě, nejen v této publikaci, ani v ostatních pracích Vojtěcha Birnbauma nekritizoval. Vzpomínám, jak profesor Matějček při studování mé dizertace (tvořila část uvedené knihy) výslovně zdůraznil můj nový generační přístup ke gotické architektuře po Birnbaumovi.

V průběhu přípravy na „mánesácké" dějiny i po jejich vydání Birnbaum neustále pracoval na přípravě nových dějin české středověké architektury. Svého času jsem měl rukopis Birnbaumův o románské architektuře jihočeské, opírající se o jeho podrobné analýzy každé stavby.

Birnbaum si byl hluboce vědom nedostatečnosti až povrchnosti dosavadních závěrů o našem architektonickém vývoji a kladl proto mimořádný důraz na systematický výzkum, který v řadě případů realizoval osobně. Vojtěcha Birnbauma můžeme prohlásit za zakladatele vědeckého výzkumu architektury u nás.

Nahlédnutí do Birnbaumovy bibliografie prokazuje jeho stupňovaný zájem především o českou románskou architekturu, který se projevil již za první světové války a prudce se rozrostl po Birnbaumově příchodu do Prahy. Předcházela

tu obsáhlá studie o románském slohu v Itálii a Německu, vydaná ve Stylu v roce 1913. Přednostní volbu zájmu o románskou architekturu vysvětluje její vazba na starokřesťanské umění a současně i odpor Birnbauma jako ryzího vědce vůči diletantovi Lehnerovi, který byl posledním, svým způsobem monumentálním zpracovatelem románského umění v Čechách i na Moravě. Birnbaumovy studie o české románské architektuře, vynikající vědeckou originalitou i akribií, neztratily podnes svůj odborný význam. Platí to ostatně i pro jeho rozsáhlou stať v Dějepise výtvarného umění v Čechách z roku 1931, především pro období 12.století, jehož celkový profil i jednotlivé stavby pochopil Birnbaum nekonečně lépe než jeho následovníci, především Václav Mencl, včetně Václava Richtra (viz olomoucký románský palác). Složitěji se Birnbaum orientoval v průběhu 13.století, v období pozdně románském a rané gotice, kde se ocitl na půdě blíže neznámé. Naproti tomu soustředil se jeho vědecký zájem na katedrálu svatovítskou a problematiku Petra Parléře. Jeho stať o svatovítském chrámu, vydaná v prvním díle Knihy o Praze v roce 1930, se řadí mezi nejvýznamnější pojednání o složitém stavebním vývoji katedrály, jehož hodnoty jsou trvalé. Birnbaum věnoval souběžně velkou pozornost i samotnému Petru Parléřovi. Zásadní význam má studie „K datování portrétní galerie v triforiu chrámu svatovítského", vydaná rovněž roku 1930 ve Sborníku prací k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře. Konec dvacátých a raná třicátá léta se řadí v oboru domácí středověké architektury k nejvýznamnějším. Náhlý Birnbaumův odchod v padesátisedmi letech způsobil české, ba světové umělecké historii ztráty nedohledné. Dosud plně nedoceněna zůstává podivuhodná druhá stránka Birnbaumova životního usilování, totiž památková péče. Patřil mezi ty čelní osobnosti dějin umění, které jsou si hluboce vědomy, že nestačí pouze bádat o výtvarných dílech, ale že stejně důležité je bojovat za jejich existenci a ochranu. Je jistě pozoruhodné, že první Birnbaumovy příspěvky k památkové problematice, již v roce 1913, se vztahují k ochraně krajiny a městského sídla (Poděbrady). O rok později zahájil Birnbaum svůj boj za Prahu. Ve stati „Úpravy pod Emauzy" projevil podivuhodný smysl pro řešení urbanistických souborů ve vztahu k historickému prostředí, který pak vyvrcholil v boji Klubu Za starou Prahu proti novostavbě Gočárovy státní galerie na Kampě v letech 1927-1931. Vzpomínám na vytyčenou hmotu novostavby v prostředí Kampy, která na mne již tehdy působila tragicky otřesně. Stálo by za samostatné zamyšlení, jak je možné, že světově významný architekt Gočár postrádal vůbec historicko-urbanistický cit. Daleko přísnější odsudek postihuje ovšem úřední zadavatele tohoto úkolu. Dovolím si zde s hlubokou úctou ocitovat několik vět z Birnbaumovy argumentace v boji proti nesmyslnému galerijnímu námětu: „V pohledu z mostu Legií si zachovala Malá Strana dosud svůj původní charakter středověkého města. Na kopci hrad s dómem, na úpatí město, zcela vpředu předměstský pás zahrad, snižující se až k řece. Tak vypadala všechna stará města, tak vypadá Malá Strana podnes. Tento městský útvar je historickým a kulturním dokumentem nesmírné ceny: ceny tím větší, že je znásobena nepřekonatelnou krásou jedinečného obrazu... Rovnocennou náhradou nemůže být nikdy dílo architekta sebeschopnější-

ho: neboť čím by byl i výtvor nějakého Michelangela proti obrazu, na němž spolupracovaly tak mocné historické síly, řada umělců prvé jakosti a konečně mistr mistrů, příroda sama ? Měli bychom si uvědomit, že tu jde o příliš velkou historickou existenci, proti níž jsme všichni pouhými jepicemi. Pak bychom shledali, že náš poměr k ní může být jen pokorně a bezpodmínečně pietní, a vše jiné, jmenovitě ty drobné osobní ambice, že jsou rouháním."

Tato vpravdě zlatá Birnbaumova slova z roku 1931 jsou dnes díkybohu naprostou samozřejmostí. A od jejich vyslovení uplynulo přes 65 let. Právem vyslovil Emanuel Poche v nekrologu o Vojtěchu Birnbaumovi, že náležel „k nejradikálnějším zastáncům ochrany památek u nás nejen teoreticky, ale i prakticky a jeho důslednost v tomto směru neznala mezí ani překážek". V článku „Památkářská idea" v r.1931 Birnbaum mimo jiné uvádí: „U nás voláme marně po památkovém zákoně již od naší samostatnosti, již dvanáct let, tíže odpovědnosti, která spočívá na těch, kteří jsou vinni, je zdrcující."

Neprosazení památkového zákona se jeví podnes jako černá skvrna na kulturním profilu první republiky. Birnbaumova celková situace ve vztahu k památkové politice se jevila stále těžší a složitější. Rýsovalo se to tragicky na jeho vztahu k vedoucímu československému památkáři Zdeňku Wirthovi, současně rozhodující osobnosti v rámci Klubu Za starou Prahu, jehož Domácí radu Birnbaum opustil v roce 1932. Wirthovou základní praktickou devizou bylo: „památková péče je kompromis". Tento názor nemohl pochopitelně obecně přijmout až idealistický Vojtěch Birnbaum. Pražský vývoj dal Birnbaumovi krutě za pravdu. Nelze absolutně přijmout Wirthův princip o bezvýhradném uplatnění „moderní" architektury v památkových souborech. Dokladem je řada neduživých skoronovostaveb na Starém Městě, např. totálně přeřešený vysoce hodnotný dům čp. 504-I., funkcionalistická přeměna Petrského náměstí, v současné době výstavba proluky Myslbek, na jejíž nebezpečí upozorňoval Birnbaum již v roce 1930 článkem v Lidových novinách redakcí odmítnutým, neotištěným.

Statečný, nekompromisní zjev památkáře Vojtěcha Birnbauma se nejplastičtěji projevil v ostré kritice přístupu stavební kanceláře k úpravám Pražského hradu bez vyjádření „kompetentních odborníků a odborných institucí...". Uvedl dále, že Pražský hrad „není soukromou záležitostí, ale mravně i právně majetkem národním". Nešlo tu ani o Plečnikovy návrhy, ale o naprostý nedostatek vztahu k historické architektonické podstatě Pražského hradu, která byla nemilosrdně transformována bez předchozího stavebně-historického průzkumu. Totéž jsme byli nuceni konstatovat v rámci systematického stavebně-historického průzkumu Hradu ve Státním ústavu pro rekonstrukce. Ukázalo se, že tehdy zanikly bez předchozího vyhodnocení historicky významné části Pražského hradu. Udivilo zejména, že v období mezi dvěma světovými válkami nebly zpracován žádný systematický historický místopis Hradu. I v tomto směru byla Birnbaumova reakce hodna velkého nekompromisního vědce.

Je velkou zásluhou předchozích statí, citovaných docentem Hlobilem a zejména též jeho syntetické studie, že celkový profil Vojtěcha Birnbauma, velkého vědce a současně kulturního bojovníka, byl řádně analyzován a osvět-

len. Pokusil jsem se v tomto mém příspěvku vytvořit můj vlastní syntetický pohled. V jeho závěru, doufám, vystupuje před námi postava Vojtěcha Birnbauma jako vědce a památkáře s jedinečnou vnitřní silou a neochvějnou velikostí. Jakožto člen Domácí rady Klubu Za starou Prahu bych velmi naléhavě doporučoval, aby toto Birnbaumovské sympózium se stalo pevnou základnou obnovené úcty k této velké osobnosti, dosti zapomenuté právě pro nezlomnou vnitřní kulturní sílu a nezdolnost.

POZNÁMKY

K OSOBNÍMU A NÁZOROVÉMU VZTAHU VOJTĚCHA BIRNBAUMA A RŮŽENY VACKOVÉ

Ivo Hlobil

Osobnost V. Birnbauma přitahuje již dlouho badatelský zájem. O R. Vackové zatím psali převážně jen ti autoři, kteří ji osobně znali.[1] Nyní, po vydání alespoň prvního díla, stěžejní teoretické práce R. Vackové (Věda o slohu I, Praha 1993), a částečném zveřejnění jeji korespondence,[2] už lze rozvíjet úvahy o působení a díle R. Vackové běžnými badatelskými postupy.

V. Birnbaum se narodil v roce 1877, R. Vacková o 24 let později (* 1901). V Birnbaum začal vyučovat na pražské české univerzitě od zimního semestru škol. roku 1919/1920. R. Vacková, rodačka z Velkého Meziříčí, zahájila studium dějin umění v Praze o rok později. Jak známo, mezi oběma vznikl důvěrný vztah. Počátkem roku 1924 došlo náhle k jeho ukončení. Podle tradovaného názoru se tak stalo přičiněním pozdější manželky V. Birnbauma, údajně velmi obratné a finančně dobře zajištěné Alžběty Breindlové. Avšak iniciativa zde zřejmě patřila R. Vackové. Ozřejmují to tři dopisy V. Birnbauma, vzácně dochované v osobním archívu R. Vackové.[3] V prvním z nich V. Birnbaum požádal R. Vackovou, aby přestala navštěvovat jeho přednášky a semináře - kvůli jejímu zasnoubení, o němž se V. Birnbaum tehdy dozvěděl. Skutečně se tak stalo a R. Vacková v Birnbaumově semináři nepřednesla už ani připravovaný referát o Černínském paláci. Tím více se věnovala studiu klasické archeologie u profesora Hynka Vysokého a v tomto oboru se posléze i habilitovala (1930).

Pozdní reflexe vztahu k R. Vackové k V. Birnbaumovi v kritickém roce 1924 se nalézá v jejím dopise z vězení rodičům z 7. března 1965, v němž píše, že „měla správný instinkt", když s V. Birnbaumem nespojila svůj život. „Byl už příliš vysoko a příliš zralý, než abych mu byla i ve své vědě nepodlehla - a já jsem potřebovala svobodný vývoj i ve vědě. Vím, že to bylo dobře, jak bylo." A připojen je obecnější závěr - „Ostatně, kdož ví, jak by to bývalo s věrností. Mne brzy přirozeně lidé nudí." - s dovětkem : „Potřebuji k věrnosti vyšších příkazů a podnětů ... Vždycky bych se utrhla od člověka, kdyby šlo o ideje nebo jiné vyšší věci."

Při příležitosti nedožitých Birnbaumových sedmdesátin R. Vacková publikovala v časopise Katolík (1947) lapidárně výstižnou reflexi eticko-vědeckého sta-

Růžena Vacková

noviska svého bývalého učitele a zejména její spirituality v pozadí.[4] Zdůrazňovalo se v ní, že V. Birnbaum „věřil v duchovní princip bytí a tuto víru především sám v sobě ověřoval a pak ozřejmoval ostatním." V. Birnbaum byl charakterizován jako „metafyzický univerzalista", který „chápal svou historickou vědu o uměleckých jevech, tedy dějiny umění, jako jakési svatých obcování nad časy i oblastmi", představa, která „vyplývala z jeho katolické názorové skladby, ovšem, nevyznané." Odtud názor R. Vackové, že V. Birnbaum, „ač vnějšně jakoby matrikový katolík, s oním generačně jen typickým sklonem k agnosticismu, a to hlavně z dobového studu před církevní spiritualitou", nakonec „musel dovést myšlení své školy ke katolickému universalismu".

Předpokladu R. Vackové o neuzavřeném vývoji V. Birnbauma ke katolické spiritualitě se kupodivu dotýká má už dříve zveřejněná hypotéza,[5] že dvě studie A. Birnbaumové z roku 1931 (Ochrana památek a ochrana domoviny - Ochrana památek), v seznamu prací a vzhledem k badatelskému profilu této autorky tematicky výjimečné,[6] ve skutečnosti napsal a z osobních důvodů pod jménem své manželky publikoval sám V. Birnbaum. Obě tyto u nás myšlenkové výjimečné studie z oblasti teorie památkové péče, vzhledem k jejich filozofickému stanovisku dlouho přehlížené, vyjadřují autorův příklon k dobovému novotomismu. Odmítnut v nich byl „materialistický racionalismus." Východiskem z dobových problémů mělo být „přísně vědecké stanovisko, stanovisko intelektuální spekulace, která byla, jest a bude vždy onou hybnou silou veškerého života, a která je nejvyšší hodnotou člověka." Podstatou kultury zítřka má být „scientifismus", s připomenutím k dobového návratu ke scholastice. „Chceme věděti a znáti především svůj vlastní život. Nikoliv odkud a kam jdem, ale jaký je a proč je takovým, jakým je. Jest nám nutno znáti zákonitosti postupu, průběhu čili vývoje, abychom ho mohli učiniti lepším, abychom ho mohli přiblížiti morálním ideálům absolutním, které nám byly zjeveny." Filozoficko - spirituální zázemí obou studií není zmíněno. Připomenout ovšem lze, že v Praze od přelomu roků

1918/1919 vycházel časopis Život s novotomistickými příspěvky, včetně statí hlavních představitelů novotomistických hnutí v Československu" - dominikána Metoděje Habáně a pražského teologa Jaroslava Beneše. Redakce Života připravila v roce 1924 sborník Svatý Tomáš Aquinský (vydala Česká liga akademická) obsahující mj. i překlady prací francouzských tomistů, včetně statí Jacquese Maritaina. Z Olomouce tomistické myšlení šířil od druhé poloviny 20. let časopis Na hlubinu, jehož zakladatelem a redaktorem byl dominikán Silvestr Braito.[7] V roce 1929 olomoučtí dominikáni založili Filosofickou revui, čtvrtletník českých novotomistů (šéfredaktor Met. Habáň). O dva roky později vyšel český překlad Maritainovy vybrané filozofické statí, následně i jeho spis Umění a scholastika. V roce 1932 se v Praze konal mezinárodní kongres tomistů.

Dnešní doba účinné kritiky hegelianismu v dějinách umění Ernstem Gombrichem, s oporou ve filozofii Karla R. Poppera (The Poverty of Historicism. Londom 1957), obecně bez odezvy přechází Birnbaumovu metafyzickou teorii dějin umění, nepřijímá jeho apriorní představy o vývoji stylu, o zákonitostech ve vývoji umění, odmítá Birnbaumovu slohovou axiologii, projevující se mj. malým pochopením pro renesanci (názor odporující historickému relativismu vídeňské školy.). Nicméně současně v reakci na neblahé působení postmodernistického relativismu vyzvedáváme Birnbaumovu neochvějnou zásadovost, zejména v památkové péči. Aktuální otázka pak zní, zda Birnbaumovu zásadovost lze odtrhávat od jeho metafyziky.

Teoretické základy uměleckohistorických prací R. Vackové ovlivnily především názory V. Birnbauma, ač zaznamenáváme také neobyčejně silný vliv myšlenek Otakara Zicha a v posledním období i Josefa Zvěřiny. R. Vacková od V. Birnbauma přejala především jeho apriorní ideovost jako základní podmínku vědecké práce. V názoru na potřebnost metafyzické složky vědecké práce pak postoupila ještě dále než její učitel. Studium umění pro R. Vackovou znamenalo nejen cestu k poznání obecných uměleckých zákonitostí, jak k tomu dospěl V. Birnbaum, nýbrž i cestu k poznání Boha. „Ze struktury děl vyvozujeme svědectví o tom, jak člověk a lidé poznávají skutečnost, to jest oblast Boha, oblast člověka a lidské společnosti i třetí oblast - přírodu."[8] R. Vacková však současně v zjevném rozporu s názory V. Birnbauma připouštěla v teorii slohu i jisté sociologické stanovisko: „Sloh se děje v lidech a v lidské společnosti. Je to komplex tvořivých konů jednotlivců v lidském společenství, které vychází z téhož světového názoru ..." Zásadní rozpory teorie umění R. Vackové, které se odtud hlásí, autorka nemusela analyzovat - díky abstraktnímu pojímání základních kategorií: umění, sloh, světový názor.

V pozdějších vyjádřeních R. Vackové vyvolávají pozornost zastávané projevy tolerance vůči myšlenkově odlišným příslušníkům oboru. Dodnes se hovoří o nesmiřlivosti V. Birnbauma vůči K. Chytilovi, následně namířené i proti jeho žáku Ant. Friedlovi. R. Vacková v dopise první Friedlově ženě Jiřině Zunové-Kundrátové do USA z 3. září 1970[9] vyjádřila s odstupem doby k tomuto dávnému sporu smiřlivé stanovisko: „Věru nevím, jestli si Toník Friedl ještě sám vzpomíná na doby ústrků. Teď je přijímán vážně, třebaže není zvláštní autoritou.

Vážně a vlídně. Myslím, že to vyplývalo tehdy z fanatismu metod škol. Teď se zase pracuje spíš faktograficky než s koncepcemi a Chytil je velice uznáván. Právem, myslím, ačkoli jsem stále a stále více obdivující birnbaumovec. Ovšem všechno má své místo, avšak na to přijde člověk až ve zralosti. Epigoni jsou vždy fanatičtější, zvláště v mládí, než tvůrci a učitelé. Ten obdivný fanatism věrných udělal asi více škody než dobra i ve vztahu mezi Chytilem a Birnbaumem. Ani vlastně nevím, kde to povstalo...."[10] Zásadová imperativnost podložená pevností idealistického přesvědčení, časem připouštějící i jistou míru názorové tolerance, zřejmě představovala základ etosu, který R. Vackové umožnil přečkat dlouhá a těžká léta vězení.

Poznámky:

[1] *E. Stehlíková (Antická norma Růženy Vackové, Zprávy Jednoty klasických filologů 24, 1982, s. 70 - 72), V. Ptáčková (Drama života a díla Růženy Vackové, Časopis o divadle I, 1986 - 89, s. 306 -321.), Jos. Zvěřina (Zadlužený život, in: R. Vacková: Věda o slohu I. Praha 1993, s. 151 - 154) a po roce 1990 několikrát J. Vacková (viz příslušné heslo v bibliografii v Encyklopedii českého výtvarného umění II, Praha 1995, s. 888 - 889).*

[2] *M. Valtrová, ed. : Růžena Vacková, Ticho s ozvěnami. Dopisy z vězení z let 1952 - 1967. Praha - Křesťanská akademie 1994.*

[3] *Autorovi je laskavě zapůjčila dr. J. Vacková.*

[4] *Na tuto neprávem zapomenutou práci R. Vackové mě laskavě upozornila kolegyně J. Vacková. Do bibliografie komentovaného vydání Birnbaumových spisů v Odeodu z roku 1987 se ji ještě pochopitelně nepodařilo zahrnout.*

[5] *I. Hlobil, Skrytá polemika Vojtěcha Birnbaum s českými funkcionalisty a rieglovskou teorií památkové péče, Památková péče LV, 1995, s. 13 - 14.*

[6] *Viz autorčinu bibliografii v příloze publikace A. Birnbaumová, Zahrada paláce vratislavského na Malé straně bez udání místa vyd. 1958, s. 10 - 15.*

[7] *Více o tom C. Glombik, Český novotomismus třicátých let. Olomouc 1995.*

[8] *R. Vacková, Věda o slohu, s. 9.*

[9] *V archívu dr. J. Vackové.*

[10] *Jaroslav Pešina, jeden z posledních žáků V. Birnbauma, autoru tohoto příspěvku v dopise z 14. března 1988 napsal : „ ... Někteří jeho kolegové neměli (V. Birnbauma) rádi, např. Štech, který o něm říkal, že je celý z papíru. Ale to víte, jak to v našem oboru chodí a zřejmě vždy chodilo. A ještě něco, že Chytil bránil všemožně, aby se Dvořák dostal do Prahy, je známo. - Bohužel je méně známo, že to byl také jeho učitel Goll, který měl velkou váhu a přehlasoval s Chytilem i Šustu..."*

ŠKOLA VOJTĚCHA BIRNBAUMA

Jarmila Vacková

Vojtěch Birnbaum začal přednášet na pražské univerzitě hned v roce 1919; mimořádným profesorem se stal 1922, řádným 1924. Do českého prostředí přišel dokonale „vyzbrojen" ***znalostmi vídeňské školy,*** a to z její první, tzv. starší etapy, představené Franzem Wickhoffem a pro Birnbauma zejména Aloisem Rieglem. Ten - na rozdíl od Wickhoffa, který uvažoval spíše pozitivisticky - pracoval v navázání na darwinovský evolucionismus s koncepcí vývojových cyklů, které neznají úpadek, s determinismem polárních kategorií, ovládaných uměleckým chtěním - „kunstwollen". Centrální otázkou byla záležitost slohu, imanentně se vyvíjejících forem. Tady je nutno ujasnit si vztah ***Birnbaum-Max Dvořák*** (katedra v Praze měla být obsazena původně jím). Byl to zřejmě pozdější světový ohlas myšlenek Dvořákových, který způsobil, že Birnbaum bývá považován jakoby za jeho žáka. Dvořák byl však Birnbaumovým vídeňským kolegou, starším o pouhé tři roky, který prošel koncem první světové války radikální názorovou proměnou od formového pozitivismu k tzv. ***Geistesgeschichte*** (termínu bylo použito až 1924 u příležitosti posmrtného vydání jeho spisů). Rieglovo dědictví tak bylo rozvíjeno ve dvou základních liniích: 1) jednu představoval právě pozdní Max Dvořák, po jehož smrti 1921 se mluví o druhé, či tzv. mladší vídeňské škole, z níž čerpali pozdější světoví badatelé v oboru (např. F.Antal, H.Sedlmayr, ale též zakladatel ikonologie E.Panofsky, O.Benesch a mnozí další); 2) ke druhé náleží Birnbaum, který se v Rieglově duchu vydal za hledáním a stanovením vývojových zákonitostí. Jemu i žákům se Dvořákova „duchovědná" metoda jevila jako málo exaktní, jako nový a nebezpečný skluz do kulturní historie. Tak se stalo, že inspirativnost tohoto směřování u nás v podstatě zůstala stranou (teprve 1936 vychází kniha „Umění jako projev ducha" se skvělou předmluvou Jaroslava Pečírky, který byl jedním z posledních Dvořákových žáků).

Takové podloží našli tedy v počátcích čsl. státu na pražské univerzitě ***Birnbaumovi žáci.*** Jejich učitel byl člověk zralý, prodchnutý nevšedním nadšením (byl profesorem vedle kontradikčního, o generaci staršího Karla Chytila), který se stal - vedle Šaldy a Tilleho - jednou z nejpřitažlivějších osobností fakulty. Shromáždil kolem sebe mladé posluchače, narozené před a kolem roku 1900. Z nich nejstarší byl Jan Květ (1896-1965), byla tu Alžběta Breindlová, později

Vojtěch Birnbaum se svojí školou v Tišnově, 1923.
Zleva: Václav Wagner, Vladimír Novotný, ? ,Eugen Dostál, Stanislav Sochor, Oldřich Stefan, Vojtěch Birnbaum, Jarmila Kuličková, Josef Cibulka, Alžběta Breindlová (později Birnbaumová), Růžena Vacková, Antonín Friedl.

Birnbaumová (1898-1967), Vojtěch Volavka (1899-1985), Václav Richter (1900-1970), Oldřich Stefan (1900-1969), Vladimír Novotný (1901-1977), Růžena Vacková (1901-1982), Hana Frankensteinová, později Volavková (1904-1985), Dobroslava Menclová (1904-1978), Václav Mencl (1905-1978), František Kovárna (1905-1952); Birnbaumových přednášek a seminářů se zúčastňovali též Chytilovi žáci František Matouš, Vladimír Denkstein, Emanuel Poche a Jaroslav Pečírka. Školení těchto „Birnbaumových praetoriánů" probíhalo ve znamení pěstování odpovědného a přesného myšlení a zkoumání pramenům, jejichž výsledkem mělo být vyslovení exaktního soudu. Za patnáct let působosti se Birnbaumovi podařilo zbudovat solidní základnu uměnovědné disciplíny, která dovolila pěstovat na evropské úrovni 1) památkářství, 2) heuristiku, 3) teorii a metodu, 4) teorii moderního umění. Pro orientaci: Vídeňská lekce se dotkla prakticky všech ***zakladatelů moderního dějepisu umění u nás*** (jen Zdeněk Wirth byl ještě žákem K.B.Mádla): týmž školením jako Birnbaum prošel ve Vídni Vincenc Kramář, vídeňské učení ctil V.V.Štech, ač studoval u Heinricha Wölfflina, Josef Cibulka, Antonín Matějček jako Chytilův žák, který obhajoval dizertaci u Dvořáka, v Brně byl důsledným stoupencem starší vídeňské školy Eugen Dostál a po něm Albert Kutal.

Jaký byl tedy profil Birnbaumových žáků? ***Jan Květ***, původním školením historik, se věnoval české medievalistice (od 1945 řádný profesor na UK), kde se pokoušel roubovat vývojové zákonitosti, sledované dosud především na architektuře, na rukopisy 13. a 14.století. Tam, zejména v souvislosti s brněnskými iluminovanými knihami královny Rejčky, dovedl do posledních důsledků morfologicko-genetický způsob zkoumání forem a mluví též o „románské renesanci" v gotickém ornamentu. V době poslední války se v pocitu ohrožení národní existence věnoval současnému umění a umění 19.století. ***Alžběta Birnbaumová*** věnovala své síly památkářství a zde zejména průzkumu historických zahrad. V roce 1947 vydává první výbor z Birnbaumova díla pod názvem „Listy z dějin umění". ***Vojtěch Volavka*** došel světového věhlasu zejména inspirativními studiemi uměleckého rukopisu, v nichž rozpracoval Birnbaumovu myšlenku pozdněslohového barokního principu, a to zejména v knize „České sochařství 19.století", kde se odvolává - na vyšší úrovni na znaleckou metodu vídeňského Morelliho. ***Vladimír Novotný*** byl odpovědným galerijním pracovníkem, podobně činil ***Emanuel Poche*** v Uměleckoprůmyslovém muzeu (po vzoru Georga Dehia se účinně zabýval též topografií Prahy), muzejnictví se věnovala ***Hana Volavková***, která po odchodu do důchodu sepsala několik fundovaných monografií, např. o Hieronymu Boschovi. ***Dobroslava Menclová***, původním studiem architektka, prováděla od 1933 se svým mužem archeologické výkopy středověkých klášterů a hradů na Slovensku, poté se zaměřila na hrady české, opevnění českých středověkých měst, kdy dovršením její práce jsou dva monumentální svazky „České hrady" (1972, 1974). ***Václav Mencl***, rovněž architekt, zaměřený v letech 1930-38 v Bratislavě na památkářství, získává už tady předpoklady pro svou „optizační teorii" na konci vývojových cyklů architektury - tedy opět birnbaumovskou. Stává se typem architekta - teoretika, hovoří vídeňskou terminologií o „vůli slohů" a kolem 1940 se dává cestou „vciťování", které odpovídá „polaritě struktury lidské duše". Své poznatky - jakkoli působí snad až příliš spekulativně - dovedl předávat posluchačům na UK v Praze, po nějaký čas stál v čele Památkového ústavu a přednášel též na FAMU, kde učil zásadám zobrazování architektury filmem. Předčasně zesnulý ***František Kovárna*** byl citlivým a poučeným teoretikem moderního umění.

S Václavem Menclem jsme došli k těm, kdo nejdůsledněji rozvíjeli Birnbaumův teoretický odkaz: k O.Stefanovi, V.Richterovi a R.Vackové.

Oldřich Stefan byl též původním školením architekt, který se teoreticky velmi záhy zaměřil na vědu o slohu (knížka „Sloh a architektura", 1940), kde se mu stal vodítkem pojem neoddělitelnosti hmoty a prostoru, jak to manifestoval v řadě teoretických pojednání, zejména tam, kde se věnuje tvorbě K.I.Dientzenhofera. Tyto práce vyvrcholily na jaře 1938 monumentální výstavou „Baroko v Čechách". Za války pak Stefan dále promýšlí otázky barokního principu v architektuře a v souvislosti se Santinim navrhuje užívat termín gotizující barok (na rozdíl od Zd.Wirtha, který méně přesně mluví o barokní gotice). Ve své poslední obsáhlé stati „Die Regel des vorhehrschenden Schöpfertypus in der Entwicklung der historischen Architektur" (1965) moderně domýšlí

Birnbaumovo učení o slohu z aspektu tvůrce. Ve své činnosti památkářské si naléhavě uvědomuje nutnost rozšíření rieglovské teorie s tím, že tu rozhodující slovo patří památkáři - architektovi.

V letech 1920-1925 a 1927-1928 byl Birnbaumovým asistentem ***Václav Richter***, činný od 1928 v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Brně, jehož byl nakonec ředitelem, od 1946 profesor na univerzitě v Olomouci a od 1955 na Masarykově univezitě v Brně. Byl typem badatele, jemuž se, v rieglovském duchu, úvahy o uměleckém díle „mění pod rukou v úvahy metodické" (jak řekl 1961 V.Volavka). Po nějaký čas kráčel ve stopách učitele. Záhy však má jeho teze za simplifikující. Namísto kontinuálních slohových řad začíná dávat přednost diskontinuitě vývoje, zkoumá složitou strukturu obsahových a tvarových složek uměleckého díla, za strukturu vyššího druhu označuje nyní též umělecký sloh - a to jako jeden ze způsobů poznávání světa (sic!). Činí tak ve shodě s názory Pražského lingvistického kroužku a Jana Mukařovského. Více než všichni, o nichž jsme dosud hovořili, tíhne k filozofii: sbližuje se s fenomenologií prostějovského rodáka Edmunda Husserla (jistě tu sehrálo svou úlohu přátelství s Janem Patočkou, který přednášel v Brně v letech 1966-1969), s fenomenologickým existencialismem Martina Heideggera, s jeho oceňováním poznávací role umění; zabýval se pracemi Heideggerova interpreta H.G.Gadamera. Sdílel jejich výhrady k racionalitě a k „objektivnosti" a dospíval někdy ke skepsi až ničivé, proti níž bojoval realitou archiválií. Příbuzně jako O.Stefan demonstroval své teoretické závěry na barokní architektuře (spisek „O pojem baroka v architektuře", 1944). I když se od Birnbauma dost vzdálil, v podstatě jeho zásady domyslel a v hledání bytostných kořenů umělcova zaměření se přibližuje prominentním německým badatelům Hansu Sedlmayrovi a Kurtu Badtovi.

A právě do těchto hájemství vstoupila - i když z jiné strany - rovněž filozoficky zaměřená ***Růžena Vacková***. I když jejím hlavním oborem byla klasická archeologie (jíž byla od 1930 na UK soukromou docentkou a od 1947 mimořádnou profesorkou) a i když se v souladu se svým estetickým učením u Otakara Zicha vydatně věnovala teatrologii, postupovala metodicky důsledně v intencích učitele, jímž byl na dějinách umění Birnbaum. Ve své habilitační práci „Římské historické reliéfy" (1929, 1936) je zcela oddaná genetické metodě, odvolávajíc se na Rieglovo stěžejní dílo „Spätrömische Kunstindustrie" (1901). Bytostný význam - a to i pro její pracovní postupy - měla konverze ke katolictví na konci války, což ji přivedlo k osobnosti teologa a kardinála Johna Henriho Newmana (1801-1890), který se postavil proti stroze naturálnímu evolucionismu Darwinovu, jemuž byla poplatná právě vídeňská starší škola. V okouzlení konstatuje, jak jeho náboženská, bohovědná teorie koresponduje s vývojovou teorií vědy o umění. Tu pak promýšlela déle než patnáct let v komunistických vězeních (1952-1967), kde ji přednášela spoluvězeňkyním. Po návratu se ponořila s plným nasazením do formulování „Vědy o slohu" (první svazek vyšel 1993 v nakl. Aula), což považovala za své životní poslání. Pracovala s birnbaumovskými pojmy barokní princip, zákon transgrese, migrace ohniska, centrum a periferie i rieglovské „Kunstwollen", čímž učinila - i když s osudovým zpožděním

(v němž jsou obsaženy i kladné stránky) - tečku za vývojem ***české větve vídeňské školy***. Co nám citelně chybí, je možnost srovnání této její práce s nevydaným dosud rukopisem Václava Richtera, nepochybně rovněž založeným na vědomí noetické a ontotvorné schopnosti uměleckého díla.

Vojtěch Birnbaum po sobě zanechal školu v plném významu tohoto označení. Ta by nebyla mohla „fungovat", kdyby ji - kromě předávání znalostí - nebyl určil též v etickém smyslu. A žáci to budou potřebovat: na některé z nich budou čekat nacistické vyhlazovací tábory, nacistická vězení a koncentrační tábory komunistické, někteří z nich zemřou v emigraci. A přesto jeho učení dokázalo přežít.

Zbývá ještě otázka, jak pohlížíme na tento odkaz dnes. Příslušníci dnešní střední generace se zcela logicky odklonili od přímočarého vývojového genetismu, od Birnbaumových „quasizákonitostí" (které i tak stále vybízejí k úvahám). Současně však dochází - z daného, dnes i více jak půlstoletého odstupu - k vyzdvižení jeho „klasických hodnot", jak to s respektem formuloval Ivo Hlobil v publikaci „Vojtěch Birnbaum. Vývojové zákonitosti v umění" (1987). A jsou zde už také příslušníci generace nejmladší, rozhodnutí orientovat se v konstantách minulosti.

PROF. RŮŽENA VACKOVÁ V PROSTORU HUMANITNÍCH VĚD

(Z POHLEDU OBORU ESTETIKA)

Milena Marešová

Dovolte, abych zde promluvila o osobnosti žačky profesora Birnbauma, o profesorce Růženě Vackové, jak jsem ji prozatím poznala z pozice studenta filosofické fakulty. V tomto prostoru se seznamování s těmito jmény podobá archeologii, kdy po fragmentu může být složen a následně zhodnocen jistý prvek minulosti. Bohužel zatím zde nejde o výjimku, jak bude i naznačeno níže.

Vědecká osobnost profesorky Vackové nestojí v pevně ohraničeném rámci určité specialisace (studovala klasickou archeologii, dějiny umění, filosofii i estetiku; mimo tyto obory se zabývala i divadelní vědou). Její působení je tedy spíše průsečíkem několika oborů, což dokazuje i její stěžejní práce, která se zabývá slohem jako zobecněním jistých vypovídajících konkrétních složek kultury.

Dovolím si zde uvést souvislosti, které pro seznámení se s osobností prof. Vackové pokládám za důležité. Jde o uvedení do kontextu linií působících ve filosofii, dějinách umění a estetice.

Znamená to:

1) V oblasti filosofie: plně zhodnotit filosofické (a teologické) pozadí její práce. Neboť systém vědy o slohu se opírá o filosofickou problematiku, jde o filosofický výklad dějin umění o možnost myšlení a poznávání skrze umění. Jako nejbližší inspirující systém je třeba se systémem vědy o slohu srovnat systém tomistické filosofie jako systém důsledného výkladu, definice a dovození souvislostí, a zároveň jako systém pevného řádu, opřený o vědomé existence absolutních hodnot.

Zároveň s tímto srovnáním je nutné zhodnotit vlivy spolupráce s paterem Josefem Zvěřinou, teologem, uměnovědcem a filosofem. Co se týče filosofie XX.století, především souvisí myšlení Růženy Vackové s linií transcendentální teologie a fenomenologie Karla Rahnera zaměřené antropocentricky (s vyváženým vztahem k teocentrismu sv.Tomáše z Aquina). Zde se samozřejmě v oblasti filosofie umění nabízí porovnání s prací Hanse Sedlmayra, žáka vídeňské školy, který skrze fenomenologii dochází k transcendujícímu výkladu dějin umění.

Dalším proudem v oblasti filosofie, jenž je možno brát jako inspirativní pro pochopení vědy o slohu, je dílo Pierra Teilhard de Chardin, myšlenky možnosti evoluce jako vývojového procesu, komplexnosti jako klíče pohledu na svět, vývoje vědomí souvisejícího s vývojem člověka.

Profesorka Vacková se nehlásí jednoznačně k žádnému směru myšlení ve filosofii. Není teilhardovcem ani tomistou. Ale, jak už bylo řečeno, její systém je opřen o filosofické pozadí. Z filosofie čerpá pro praktické účely své vědy.

2) V oblasti dějin umění a estetiky je zaměření Vackové vcelku jasné. Svojí prací a nakonec i shrnujícím dílem Věda o slohu se zařadila do linie tzv. vídeňské školy dějin umění. Vídeňská linie Wickhoffa, Riegla a M.Dvořáka, pokračující v české škole profesora Vojtěcha Birnbauma. Ale i zde se otevírá vějíř možností, souvislostí a kontextů, jež by konfrontovaly a osvětlily aktuální hodnoty Vackové vědecké práce. Je nutno provést komparaci s linií české estetiky pre- a strukturalistické (učitelem, k němuž se svým dílem Vacková hlásila, byl prof. Otakar Zich, jehož dílo Estetika dramatického umění inspiruje Vackové Výtvarný projev v dramatickém umění). Dále je třeba znovuobjevit a uvést celou jednu „zapomenutou" linii české estetiky, a to linii tomistickou, v postavě Eugena Kadeřávka, Josefa Pospíšila, Jaroslava Hrubana. Na cestě styku tomismu se strukturalistickými a sémiotickými tendencemi se opět objevuje postava patera Zvěřiny (jeho Výtvarné dílo jako znak).

Je třeba vyhledat styčné body a vlivné elementy v díle současníků Růženy Vackové, teologů, filosofů a uměnovědců, kteří se zabývali problematikou filosoficko-uměnovědných systémů: Metoděj Habáň, Silvestr Braito, Timoteus Vodička.

Samozřejmě, pohybujeme-li se v okruhu současníků Růženy Vackové, není možné omezit se pouze na oblast křesťansky smýšlejících vědců. Nabízí se možnost uvedení práce prof. Vackové do širšího kontextu tendencí předválečné estetiky, kde je možno nalézt paralelní směry s dílem např. Karla Honzíka a Václava Nebeského, co se týče pojmů tzv. fysioplastiky a ideoplastiky; Václava Richtera a Jana Patočky, co se týče tendencí fenomenologických.

Další pokračování ve vymezování linií budiž již pouze naznačeno. Neboť cesta by vedla na pole světové vědy, k nalezení styčných bodů mezi vývojem zkoumání pokračovatelů vídeňské školy, jakož i vývoje fenomenologie, tomismu či sémiotiky a ke srovnání tohoto vývoje s myšlenkami, k nimiž se dopracovala prof. Vacková v nelehkých podmínkách, kterými procházela v poválečném vývoji česká věda.

Vzhledem k tomu, že většina výše naznačených souvislostí dosud čeká na své zpracování, dovolte mi vyslovit naději. Bude-li zpracováno toto téma, vzniknou ucelené dějiny jistého úseku české vědy. V souvislosti s tím dojde k seznámení s podstatou vědy o slohu jako možností pochopit vývojové zákonitosti umění a skrze ně kultury, jakož i obecně existence.

V době hledání nových pohledů na skutečnost nabízí věda o slohu uchopení skutečnosti z prostoru umění, z pozice kumulované krásy.

A zároveň vědomí napětí tvořeného přítomností a protnutím se dvou os táhnoucích se skutečností. Osy horizontální, kde estetika funguje jako dekodér a nosič, kde díky porozumění principům a zákonům vytváří strukturu převádějící poznání do srozumitelné (jazykové) roviny.

Druhá osa je vertikální, v níž krása, coby vlastnost jsoucna, transcenduje poznání z pozice řádu přirozeného do řádu nadpřirozeného, k absolutní hodnotě. Smysl tvorby, jakož bytí vůbec, je esenciálně uložen v průsečíku os, jako princip dynamický, hybný, ve slohovém projevu vývojový.

Můj úhel pohledu je především skrze obor estetika. Co se týče prof. Birnbauma i prof.Vackové, myslím, že právě zde, v obecně stanovených pojmech a kategoriích, lze nalézt hlavní prvky systému, z něhož je stanovena věda o slohu jako disciplína hermeneutická, jako filosofický výklad dějin umění.

DOCTISSIMA A BIRNBAUMOVA ŠKOLA

Pavel Preiss

Na probíhající konferenci, která nabyla sympatického vzezření a spádu, došlo ke zveřejnění některých v zásadě dosti intimních sdělení, vytěžených z dopisu „naší paní" (jak jsme profesorce Růženě Vackové mezi sebou my, její studenti, říkali, a kterou jsme směli také prostě Paní oslovovat), jež poskytla její neteř, a to v míře přesně volené do úrovně povinné diskrétnosti; nejsem přítelem vyjevování skrytých stránek, které má každý, a domnělého práva každého listovat v nich pouze z titulu, že ten, kdo byl veřejně činný, nepatří již sobě, ale všem, a proto může, ba i má být vystaven onomu kalvínskému obzírání „z ulice", jehož manifestem je skleníkovost holandských domů bez záclon.

To byla jedna a po mém soudu velmi cenná tvář tohoto našeho setkání, jehož vysokou kvalitou byla neformálnost a otevřenost projevů, byť i ne všech. Druhou, tou stinnější, byla určitá hrozba formalismu, které jsme se tu nemohli vyhnout již proto, že obě klíčové postavy, o nichž a kolem nichž se rozhovory rozvíjely, získaly již jakýsi nimbus a punc nedotknutelnosti, kdy pak jakékoliv uvolněnější slovo působí jako bezmála rouhavé a svatokrádežné, jako by šlo o loupež relikvií.

Takovou svatozáří se obklopila tak řečená „Birnbaumova škola", kterou jsem záměrně (na rozdíl od titulu, kde jde o paní Růženu a Birnbaumův vědecký odkaz v ní a v jejím díle) zarámoval uvozovkami. Zhruba odkdy a přičiněním koho tento rámcový název školy povstal, naznačil svého času Jan Květ a zabývali se touto otázkou již mnozí. Byl to ovšem pojem vágní, povšechně nobilitující, a proto se ke kolektivní příslušnosti k této tak řečené škole postupně, úměrně tomu, jak její sláva rostla, přiřazovali další a další z ročníkových pospolitostí, z nichž někteří neměli ani zbla důvodů a práva se k Birnbaumově metodičnosti, ryzosti myšlení a preciznosti formulační ražby hlásit. Tím se názorové znaky a koncepční rysy, jež jedině mohly oprávněnost představy ideové sounáležitosti konstituovat jako školu, notně rozostřily; třeba otevřeně říci, že se to týká na prvním místě Alžběty Birnbaumové, jež se ujala nejen editorství, ale i interpretátorství literárního odkazu zesnulého. A takových „Birnbaumových žáků", proti jejichž vyznavačství se již Vojtěch Birnbaum nemohl bránit, bylo povícero. Kdyby tak mohl ožít a vyřknout ortel nad některými z nich, nebyl by asi lichotivý.

Žáků v pravém slova smyslu bylo jen velmi málo. Jádro tvořili pouze tři - *Oldřich Stefan*, jehož příslušnosti k Birnbaumovu následovnictví byla již věnována zasloužená pozornost,[1] *Václav Richter*, kterému se dostalo až kultové pozornosti, hodnotící také jeho vazbu na Birnbauma, a Růžena Vacková, jež se programovostí dovést Birnbaumovy teze do nejzazších spirituálních důsledků jejich „teologizací" stala nesporně jeho žačkou nejvěrnější a nejryzejší.

Odvážit se nástinu složitého procesu Růženy Vackové, vycházejícího z levicových pozic (jiné se snad tehdy vskutku v letech okouzlující naivity víry v socialismus krajních forem ve wolkrovské všelidské láskyplnosti mladým intelektuálům nenabízely, jak slyšíme z úst právě tak *Václava Černého*, jako *Zdeňka Kalisty* a řady dalších) až po apoštolsky mučednické hrdinství katolicismu na tomto místě v několika větách by bylo trestuhodnou opovážlivostí. Jediné, co tu může a snad by i mělo zaznít, je několik vzpomínkových příspěvků nebo připomínek k podobizně Růženy Vackové jako učitelky, *doctissimy*, rádkyně a vůdkyně, zkrátka Paní, skupinky, neaspirující na titul školy ani školky, ale shromážděné kolem ní na fakultě v snad nejkrutějších dobách bolševického řádění jako kuřata různého opeření; v jednom případě také baziliščího.

Byla to léta, kdy po šestiletém přerušení praskaly fakulty ve švech množstvím studentů různých věkových skupin od těch, kteří urychleně dokončovali doktoráty započaté již před uzavřením vysokých škol, až po ty, kteří se po obdržení výročního vysvědčení s platností maturitního po *Totaleinsatzu* (k těmto studentům „bez maturity" jsem patřil i já) mohli zapsat bez ročníkové ztráty času. Davy studentů vyvolávaly u profesorů, zvyklých z předválečných dob na filozofické fakultě na malé kroužky nejen v seminářích, ale i při přednáškách, přímo zděšení, pramenící jednak z nezvládnutosti výuky osobním stykem, jednak - zvláště na oborech exkluzívnějších - starostí o možnosti budoucího uplatnění třeba právě historiků umění; a aspirantů na tento obor, jehož atraktivnost vystupňovalo válečné kulturní vyhladovění, kterých se v netušitelném zájmovém boomu napěchovalo do poslucháren v tehdy parádní budově v Břehové ulici (ústav takového rozsahu a prestižního umístění včetně výhledu z oken na letenskou stráň, Hrad a Hradčany, mohl nám tehdy každý zahraniční závidět) obrovské množství, rozhojněné ještě tak řečenými fantomy fakult, převážně stařenkami mnohdy notně podivínskými, které navštěvovaly přednášky po desetiletí. Přitom byla nabídka začátečníkům počtem, výrazností a originalitou osobností přednášejících impozantní a z hlediska mizérie, která následovala po nuceném odchodu většiny z nich, záviděníhodná.[2]

Proti tomuto mraveništi byly prostory v Klementinu s odlitky antických plastik, kde sídlil Ústav klasické archeologie, pravou tišinou s nemnoha posluchači; kmenové, specializující se na klasickou archeologii (která tehdy byla zaměřením svých představitelů organicky s dějinami umění propojena) bylo možno spočítat na prstech jedné ruky, a ani těch, kteří ji zvolili za druhý obor, nebylo mnoho. Oba dva mimořádní profesoři byli typy polárně odlišnými, ale vzájemně se ve své vrozené a akademicky vytříbené noblese nejen dokonale snášejícími, ale i ideálně doplňujícími. Dojíždějící ředitel muzea v Plzni, který se tohoto místa nevzdával z oddané lásky k tomuto městu, *Jindřich Čadík*, byl člověk nad jiné

ryzí, čestný a mravný (to byly ovšem vlastnosti, které zákonitě vedly po nacistickém věznění znovu do komunistického kriminálu), dnes už vymřelý lidský druh - říkám to s oddaným obdivem, ačkoliv by toto označení mohlo budit dojem jakési přehlížívé shovívavosti - hraničářského obrozence, oddaného národu (netušícího, že prý jde o pouhý výmysl 19.století), věřícího v lidovou osvětu (ale na jaké úrovni!) a hlavně v dobrého Hospodina, jemuž úvodem vždy svěřoval do ochrany každý další semestr. Byl - probůh, opět jde o obdiv a chválu - především *znalcem*, který se mohl stát světovým muzejníkem nebo antikvářem svým neomylným smyslem pro materiál a jeho ztvárnění, ať již šlo o - nejen - antické sklo nebo keramiku nebo vlastně cokoliv jiného. Byl encyklopedikem ostrého vhledu do nitra věcí se senzoricky jemnými prsty. Zkrátka krásný člověk.

Vedle tohoto kabinetního učence staré školy, ale věčně mladistvého ducha, mohla „naše Paní" působit mnohdy až provokativně svým velkorysým přehlížením materiálového konkrétna v přesvědčení, že na to, v kterém místě kterého římského muzea stojí ta či ona plastika, jsou přece příručky, jak říkávala, ale blízká čadíkovskému nazírání vytříbeným smyslem pro principiální změny, které nastanou přenesením z původní látky, třeba skulpturální bravuře se podvolujícího mramoru, do egyptského bazaltu. Nevím, jak koho, ale mě osobně nejvíce oslnily její výklady o procesech *provincializace*, posuvech ideových i hmotových, aniž jsem si tehdy, začátečnický zelenáč, dokázal uvědomit, že se tím ocitám ve vroucím epicentru odkazu vídeňské školy první generace.

Doctissima byla také jediná, která si ochotně a s upřímným, nakažlivým zaujetím dokázala najít čas na to, aby se žákům věnovala, i když šlo o témata jí oborově a problémově vzdálená, bylo-li by při její univerzálnosti vůbec možno taková najít. Nanašel jsem druhého, se kterým bych se mohl radit a vypovídat o svých starostech s koncepční rozdílností *iluzionismu* a *fikcionalismu*, termínu, který jsem si tehdy právě vymyslil, abych postihl rozdílnost v problematice malované architektury v barokních freskách. Dovedla se zapálit, bouřlivě souhlasit i odporovat, ale hlavně dále o věci uvažovat a druhý den své vlastní stanovisko revidovat. Byla zkrátka ideální učitelkou.

Vyslechl jsem zde poučená *laudatia* také od nejmladší badatelské generace. K tomu bych chtěl ale připomenout jedno, totiž že spatřuji určitou hrozbu životnosti naší Paní, kdyby v představách těch, kteří ji už nepamatují, ztuhla v ikonu a její svatozář (o níž pevně věřím, že jí patří a že ji nosí s pokorou a určitou nonšalantní elegancí i ve věčnosti) se proměnila ve vycíděný kotouč. Byla to žena obdivuhodná, o jejíž obrovité síle snad nemůže nikdo zapochybovat, energická a plná života, které by proměna ve svatý obrázek neslušela, žena tak širokého spektra zájmů a znalostí, že by jí například mechanické zařazení do sledu někdy poněkud bezkrevných představitelů mnohdy nevalně tvůrčího českého novotomismu v pohledu budoucnosti zploštilo. Uvítal jsem proto, že právě zde zaznělo tolik slov evokující Doctissimu v celé rozloze včetně některých stínků a slabostí, bez níž by byl obraz člověka bez prostorových a časových dimenzí jen neživotným barvotiskem. Nejen že jí to nemůže ublížit, ale naopak, ukazuje to bez příkras světeckou velikost v člověčím bytování.

[1] *Sborník příspěvků k uctění 25. výročí úmrtí prof. ing. arch. Dr. techn. Oldřicha Stefana... Přednášky byly prosloveny na slavnostním setkání k uctění profesora O.Stefana dne 21. prosince 1994 jeho spolupracovníky, přáteli a žáky. Redigoval Milan Pavlík. - Zde k tématu Pavel Preiss, Oldřich Stefan a Birnbaumova škola. Praha s.a. (1996), s. 27-32.*

[2] *Atmosféru fakulty v letech před katastrofou „Vítězného února" (jehož předzvěsti již politicky prozíravější, neopilí pocitem „nezvratnosti" svobody již tušili) naznačil Jaromír Homolka, Pavlu Preissovi k sedmdesátinám. Ars baculum vitae. Sborník studií z dějin umění a kultury k 70. narozeninám prof. PhDr. Pavla Preisse, DrSc. (ed. Vít Vlnas a Tomáš Sekyrka). Národní galerie v Praze. Praha 1996, s. 8-9; Pavel Preiss, Sedmdesátiny Jaromíra Homolky. Sborník příspěvků z konference o západočeské gotice (konané v Praze 1996; ed. Jiří Fajt). Národní galerie v Praze. Praha 1997; připraveno do tisku.*

Zprávy Klubu Za starou Prahu č. 1/97

byly dány do tisku 27. ledna 1997 za této domácí rady:

Ing. arch. Josef Hyzler - *předseda*

PhDr. Dobroslav Líbal, Josef Hrubeš - *místopředsedové*

PhDr. Kateřina Bečková, doc. PhDr. Marie Benešová, DrSc., akad. mal. Vera Dědičová, JUDr. Zdeněk Dušek, Tomáš Kleisner, Radek Lunga, PhDr. Jindřich Noll, doc. Ing. Jiří Pauli, CSc., Ing. arch. Helena Polívková, PhDr. Helga Turková - *členové*

Richard Biegel, Mgr. Kateřina Finková, Libuše Marysková, Ing. Jiří Novák, Květa Ondrovčáková, prof. arch. Milan Pavlík, Ing. Jan Vinař - *náhradníci*

JUDr. Jan Cejp, Dr.ing. Jan Kloub, Milan Patka - *revizoři*

Redakce Zpráv Klubu Za starou Prahu č. 1/97: Kateřina Bečková

Redakční rada:

Kateřina Finková, Josef Hrubeš, Helga Turková, Radek Lunga

Obálku navrhla:

Vera Dědičová s použitím předlohy Miloše Endlera

Litografie a tisk:

PULSO, s.r.o., Nitranská 22, 130 00 Praha 3
v nákladu 1800 ks

Digitalizace - www.digiBooks.cz

KLUB ZA STAROU PRAHU

sídlí v Juditině věži Karlova mostu, Praha 1, Mostecká 1
Úřední hodiny: pondělí a středa 10 - 18 hodin
Telefon: 02/530506

Domácí rada Klubu se schází každou druhou středu od 17,30 hod.

Podávání novinových zásilek povolilo Ředitelství pošt pod čj. NP 154/94 ze dne 20. ledna 1994